วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2568): 1–33
© 2025 Journal of Social Sciences Naresuan University: JSSNU
Received: 4 Feb. 2025; Revised: 2 Apr. 2025; Accepted: 9 Apr. 2025

ดำน้ำลุยไฟพิสูจน์คดี: มหรสพรัฐกับการแข่งขันในกรุงศรีอยุธยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17

ชาญ พนารัตน์[1]

บทคัดย่อ

การศึกษาการพิสูจน์คดีด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผ่านมากล่าวเพียงภาพรวมของการพิสูจน์ในกรณีที่ขาดพยานหลักฐาน แต่ยังไม่ได้ใช้หลักฐานชั้นต้นมาวิเคราะห์บริบทจำเพาะของแต่ละเหตุการณ์ การพิสูจน์จึงมีแนวโน้มที่จะตีความแบบรวม ๆ ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกอัญเชิญมาในการพิสูจน์ได้ส่งผลให้เกิดความยุติธรรมตามที่รัฐคาดหวัง แต่งานวิจัยชิ้นนี้โต้แย้งว่า ผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายต่างก็ต่อรองอำนาจกันเพื่อให้ผลลัพธ์ของการพิสูจน์ฯ เป็นไปตามความคาดหวังของตน ผู้วิจัยพิจารณาหลักฐานชั้นต้นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และยุคสมัยอื่น อย่างบันทึกของชาวต่างชาติ เอกสารของชาวอยุธยา ประกอบกับกฎหมายและวรรณกรรม เพื่อเปรียบเทียบตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐาน จนสามารถนำมาใช้วิเคราะห์จากมุมมองคนใน และนำมาเป็นส่วนสำคัญในการเลือกใช้ทฤษฎี

การพิจารณาการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านแนวคิดเรื่องรัฐมหรสพ (theatre state) ของ Geertz (1980) ช่วยชี้ถึงปฏิบัติการในการต่อรองเชิงอำนาจในการนำการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปใช้กำจัดศัตรูทางการเมืองเพื่อสร้างบูรณาการระหว่างสถานภาพต่าง ๆ ในรัฐที่เพิ่งถูกสถาปนาโดยราชวงศ์ที่มีพื้นเพขุนนางอย่างพระเจ้าปราสาททอง แนวคิดเรื่องพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (rite of passage) ของ Turner (1982) และตัวแบบการศึกษากีฬาของ Elias and Dunning (1986) ช่วยชี้ถึงพลวัตของอำนาจทางเศรษฐกิจสังคมและเวทมนตร์ของผู้พิสูจน์ที่ถูกระงับ และเปลี่ยนสู่การแข่งขันที่เท่าเทียม ทั้งด้านการใช้ทักษะร่างกายแข่งกับคู่แข่งในการพิสูจน์ และในด้านการลงโทษแก้แค้นหรือชำระให้บริสุทธิ์โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผลลัพธ์การพิสูจน์คือผล

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ <Email: c.panarut@gmail.com>

จากการต่อรองระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกคน ผู้เกี่ยวข้องได้ผลิตสร้างอารมณ์ที่ตื่นเต้นและเคียดแค้นซึ่งปะทุ ได้ถูกสะสาง หรือก่อตัวต่อเนื่อง สถานภาพผู้ไม่บริสุทธิ์อาจนำไปสู่ความล่มสลายของกลุ่มเครือญาติและกลุ่มอุปถัมภ์ และจะต้องเผชิญกับบทลงโทษในชาตินี้ เผชิญกับความกลัวต่อนรกและชาติหน้า การศึกษาการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต้องคำนึงถึงบริบทจำเพาะที่ผู้เกี่ยวข้องแต่ละคนต่อรองเชิงอำนาจให้ได้ผลลัพธ์การพิสูจน์ที่ตนคาดหวัง ผ่านการใช้มหรสพแห่งการพิสูจน์ฯ เพื่อจัดการปรับเปลี่ยนสถานภาพต่าง ๆ และผ่านการใช้ทักษะทางกายภาพในการเผชิญกับน้ำและไฟ

คำสำคัญ: การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความยุติธรรมสมัยอยุธยา อยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 มหรสพรัฐ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน สังคมวิทยากีฬา สังคมวิทยาเชิงกระบวนการ

Journal of Social Sciences Naresuan University, Volume 21 Number 1 (January–June, 2025): 1–33
© 2025 Journal of Social Sciences Naresuan University: JSSNU
Received: 4 Feb. 2025; Revised: 2 Apr. 2025; Accepted: 9 Apr. 2025

Trials by Water and Fire: Theatre State and Competitions in the Seventeenth–Century Ayutthaya Kingdom

Charn Panarut[2]

ABSTRACT

Previous studies on trial by ordeal in the Ayutthayan context portray the overall judicial process in cases of lacking proof; nonetheless, their analyses, not based on primary historical sources, tend to generalize that the divinity invited during trials effectively brings justice that the state expected. This research argues that several participants actively negotiated to determine trial results to serve their own interests. To assess credibility of sources in order to soundly understand perspectives of those who participated in trial by ordeal, pieces of evidence, written during the seventeenth century and other eras, are crosschecked. Travel writings, first–hand accounts, laws, and poems are crucial for selecting and integrating a theoretical framework.

The concept of the theatre state (Geertz, 1980) helps understand power negotiations between participants who used trial by ordeal to eradicate political opponents and to integrate individuals of various strata into the state hierarchy of King Prasat Thong who was from a noble background. The concepts of the rite of passage and sport, proposed by Turner (1982) and Elias and Dunning (1986), are fruitful for illuminating how socio–economic and magical powers of defendants and complainants were temporarily withdrawn, so that they could fairly compete in ordeals. Thus, they could be purified and punished justly by gods. A consequence of the ordeal was the result of participants' negotiations.

[2] Assistant Professor, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University <Email: c.panarut@gmail.com>

Participants' excitement and malevolence might be exploded, cleared up, or formed. The status of being guilty would lead to the collapse of a kinship or patron–client group, a punishment by law, a fear of being in hell, and a fright at future incarnation. It is necessary to consider each specific context in which each participant used the trial by ordeal as the state theatre for changing his and others' statuses and utilized his physical skills to deal with water and fire in order to get his desirable trial result.

Keywords: Trial by Ordeal, Justice in the Ayutthaya Kingdom, Ayutthaya during the Seventeenth Century, State theater, Rite of Passage, Sociology of Sport, Process Sociology

บทนำ

การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการพิสูจน์ระหว่างโจทก์และจำเลยในขั้นสุดท้าย หลังจากที่คดีหนึ่งได้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม แต่ไม่สามารถหาพยานและหลักฐานมาใช้ช่วยตัดสินคดีได้ การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน *กฎหมายตราสามดวง* มี 7 ประการ ได้แก่ ล้วงตะกั่ว, สาบาน, ลุยเพลิงด้วยกัน, ดำน้ำด้วยกัน, ว่ายขึ้นน้ำแข่งกัน, แข่งว่ายน้ำข้ามฟาก, จุดเทียนคนละเล่มเพื่อดูว่าเล่มใดหมดก่อน (Royal Institute, 2007, p. 101) เท่าที่ผู้วิจัยพบหลักฐานของรัฐอยุธยา ธนบุรี และสยามสมัยใหม่ที่กำลังผนวกล้านนา กล่าวถึงการพิสูจน์ที่ปฏิบัติจริง คือ ล้วงโลหะร้อน ลุยเพลิง และดำน้ำ[3]

การศึกษาการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริบทสังคมไทยที่ผ่านมา มักจะให้ภาพว่าผลการพิสูจน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากโลกทัศน์ของผู้คนในอดีตที่เชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (เช่น Srichan, 2009; 2022; The National Committees for Literature, 2018, p. 45) อย่างไรก็ตาม งานศึกษาที่ผ่านมาละเลยไปว่าการพิสูจน์ฯ มีมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันหลากหลายตามจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไปของผู้เข้าร่วม ผลการพิสูจน์ไม่ได้ถูกกำหนดจากการสร้างความกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รัฐอัญเชิญมาผดุงความยุติธรรมแต่เพียงด้านเดียว งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการโต้แย้งให้เห็นว่า หลักฐานในคริสต์ศตวรรษที่ 17 หลายชิ้นบ่งชี้ถึงความพยายามใช้อำนาจของหลายตัวแสดงเพื่อพยายามต่อรองให้ผลการพิสูจน์เป็นไปดังใจตน งานวิจัยชิ้นนี้จึงพยายามออกแบบกรอบแนวคิดด้วยตัวแบบทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีการปะทะต่อรองระหว่างผู้เกี่ยวข้อง (เช่น พราหมณ์ รัฐ พระสงฆ์ กษัตริย์ ผู้พิสูจน์ฯ ญาติของผู้พิสูจน์ฯ และผู้ชม) เพื่อให้ผลการพิสูจน์ฯ เป็นไปตามที่ฝ่ายตนต้องการ

การพิสูจน์ดำน้ำลุยไฟมีรูปแบบหลายประการที่คล้ายมหรสพรัฐที่ปรากฏในรัฐอยุธยา (เช่น พระราชพิธีออกสนามประจำปี) ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่เชิงบูรณาการที่ดึงผู้เข้าร่วมจากทุกช่วงชั้นและหลายชาติพันธุ์ให้มาจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจกันเป็นลำดับขั้น และการที่มหรสพมีกิจกรรมคล้ายกีฬาอย่างการแข่งขันระหว่างสองฝ่ายที่ดึงดูดให้ผู้ชมล้นหลามมาร่วมสนุกสนานตื่นเต้นบนกฎและขั้นตอนที่รัฐ

[3] Schouten (1961), la Loubère (2009), van Vliet (2005), Gervaise (2007), Ibrahim (1972), Turpin (1979), Bock (1884) ขณะที่ Baker and Phongpaichit (2013, p. 512) ชี้ว่า *คำให้การขุนหลวงหาวัด* ระบุถึงรัฐอยุธยาตอนปลายว่ามีสระน้ำหน้าศาลาลูกขุนเพื่อให้ลูกความดำน้ำ

ได้จัดแจงสถานภาพให้ผู้พิสูจน์ คุณลักษณะของมหรสพที่มีการแข่งขันนี้จะถูกสะท้อนผ่านแนวคิดของ Geertz (1980) และ Elias and Dunning (1986)

อย่างไรก็ตาม การพิสูจน์ฯ ก็มีคุณลักษณะที่ต่างออกไปจากมหรสพอื่น เพราะกิจกรรมนี้เกี่ยวข้องกับการแสวงหาความยุติธรรม การแข่งขัน และการลงโทษอันเจือปนไปด้วยความขัดแย้งและความรุนแรงต่อร่างกายและชีวิตในระดับสูง ดังนั้นมหรสพรัฐที่มีการแข่งขันดำน้ำลุยไฟจึงให้ความยุติธรรมต่อผู้พิสูจน์ โดยมีการแยกผู้พิสูจน์ออกจากเครือข่าย ทรัพย์สิน และภูตผีที่อาจช่วยเหลือระหว่างกระบวนการพิสูจน์ฯ ได้ อัตลักษณ์ที่เปลี่ยนผ่านจากสถานภาพเดิมอย่างไพร่ทาสมูลนายไปสู่ผู้พิสูจน์ที่เท่าเทียม ตลอดจนนำไปสู่สถานะผู้ (ไม่) บริสุทธิ์ กระบวนการเปลี่ยนผ่านนี้ดำเนินไปพร้อมกับสังคมที่อยุติธรรมอันเคลื่อนไปสู่ความยุติธรรม กระบวนการเปลี่ยนผ่านนี้จะสะท้อนผ่านแนวคิดของ Turner (1982)

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรัฐอยุธยาคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกทัศน์และพลวัตความสัมพันธ์ในพิธีกรรมการพิสูจน์ ตลอดจนการดำน้ำลุยไฟและแข่งล้วงโลหะในฐานะการแข่งขันที่ใช้ทักษะร่างกายเพื่อเผชิญหน้ากับคู่แข่งและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ส่วนที่ 2–3 จะทบทวนงานวิชาการที่ศึกษาการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริบทต่าง ๆ และจะพิจารณาทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเพื่อทำความเข้าใจการพิสูจน์ฯ และส่วนที่ 4 จะชี้ว่าหลักฐานจะสะท้อนโลกทัศน์ของคนอยุธยาอันมีต่อการพิสูจน์ฯ ได้อย่างไร ส่วนที่ 5 จะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ตอน เริ่มจากฐานความเชื่อที่เกี่ยวกับการพิสูจน์ 5.2–5.4 จะวิเคราะห์การดำน้ำลุยไฟผ่านแนวคิดรัฐมหรสพ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน และการศึกษากีฬา ใน 5.5 จะชี้ถึงสถานภาพและอารมณ์ของผู้พิสูจน์และคนอื่นหลังการพิสูจน์ และส่วนที่ 6 จะสะท้อนแนวทางการศึกษาการพิสูจน์ฯ ที่ตกผลึกจากงานวิจัยชิ้นนี้

ทบทวนงานศึกษา การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ปัญหาการศึกษาในเรื่องการดำน้ำลุยไฟในบริบทสังคมไทยสมัยอยุธยาที่ผ่านมาสนใจใช้หลักฐานอย่าง *กฎหมายตราสามดวง* และ*ขุนช้างขุนแผน* เป็นแหล่งข้อมูลหลัก ขณะที่หลักฐานอย่างบันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาในอยุธยายังแทบไม่ได้ถูกพิจารณา (ดู Na Nagara et al., 1994, pp. 264–265; Chermsitthiprasert, 2008; Srichan, 2009; 2022; Namphet, 2012, p. 18; Bupke, 2017; The National Committees for Literature, 2018)

Anantharawan (2013) ใช้หลักฐานจาก*กฎหมายตราสามดวง* บันทึกของ ลา ลูแบร์ และ*ขุนช้างขุนแผน* แต่เขาอธิบายเพียงว่ามีการพิสูจน์แบบใดและกระทำอย่างไรเท่านั้น เขายังไม่ได้พิจารณาการพิสูจน์บนบริบททางประวัติศาสตร์ในแต่ละกรณีเป็นจำเพาะ เป็นต้นว่าการใช้กฎหมายตราสามดวง มาเป็นองค์ประกอบหลักในการศึกษา ซึ่งระบุว่าตราขึ้นเมื่อสมัยต้นอยุธยาหรือ ค.ศ.1356/พ.ศ.1899 การหยิบมาศึกษาสังคมอยุธยาและรัตนโกสินทร์แบบภาพรวม ก็ขาดมิติประวัติศาสตร์ที่แน่ชัด และกฎหมายอาจไม่ได้ถูกบังคับใช้ตามที่กฎหมายระบุ กฎหมายอาจสะท้อนสังคมในอุดมคติของชนชั้นปกครองเท่านั้น ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่งานก่อนหน้าต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้นจะมีแนวโน้มพิจารณาจากมุมมองของรัฐที่ตราในกฎหมายและเรื่องราวที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า การที่รัฐอัญเชิญเทพยดาทั้งหลายมาร่วมในการพิสูจน์สามารถสร้างผลกระทบทางจิตใจให้แก่ผู้พิสูจน์ฯ ที่กระทำผิดได้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นต่อไปว่า หลักฐานต่าง ๆ ยืนยันให้เห็นว่า ผลลัพธ์ของการพิสูจน์มาจากการต่อรองของผู้เกี่ยวข้องที่มากไปกว่าแค่รัฐและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ทักษะในการเผชิญกับไฟและน้ำของผู้พิสูจน์ การต่อรองโดยญาติของผู้แพ้การพิสูจน์ แรงจูงใจในอำนาจทางการเมืองฯ ต่างก็ส่งผลต่อผลลัพธ์ของการพิสูจน์ฯ อย่างมีนัยสำคัญ

แม้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มีสมมติฐานว่าหากผู้พิสูจน์มีทักษะเพื่อเผชิญกับไฟและน้ำ โอกาสจะเป็นผู้บริสุทธิ์ย่อมจะมีสูงแต่เขาก็ไม่ได้ยกหลักฐานมายืนยันสมมติฐานนี้ (Pramoj, 2016, p. 105) แต่บันทึกของ ลา ลูแบร์ ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ยืนยันว่าชาวสยามฝึกให้ชินกับไฟและน้ำตั้งแต่ยังเล็ก เพื่อยังประโยชน์ให้แก่การพิสูจน์คดี (la Loubère, 2009, p. 263) การวิเคราะห์การพิสูจน์คดีจึงต้องพิจารณาในฐานะการแข่งขันเชิงกายภาพที่คล้ายกีฬาด้วย เพราะความพยายามฝึกทักษะของชาวสยามนี้ก็มีผลต่อการกำหนดผลการพิสูจน์ฯ เช่นกัน

การเข้าสู่สถานะผู้พิสูจน์ของรัฐอยุธยา จะมีกระบวนการแยกโจทก์และจำเลยออกจากการมีอำนาจทางเศรษฐกิจและเครือข่ายทางสังคมที่เขาสังกัดครอบครองซึ่งอาจมีส่วนให้เปลี่ยนแปลงผลของคดีได้ (van Vliet, 2005, p. 111) พิธีกรรมที่พยายามแยกโจทก์และจำเลยออกจากสถานะทางเศรษฐกิจสังคมอาจชี้ชวนให้เรามองว่าการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้สร้างความเท่าเทียมให้แก่ทุกฝ่ายในการหาความยุติธรรม แต่แนวคิดเรื่องความเท่าเทียมและความยุติธรรมไม่ได้มีความเป็นสากล Lindsey Bell ชี้ว่า ใน Azande รูปแบบต่าง ๆ ของของการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถูกจัดสรรให้บุคคลตามสถานภาพที่ต่างกัน (Bell, 2017, p. 283) ความยุติธรรมจึงขึ้นอยู่กับบริบทจำเพาะของแต่ละสังคม

การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างตัวแสดง William Ian Miller ชี้ว่า ในไอซ์แลนด์การศึกษาการพิสูจน์ควรพิจารณามุมมองต่อการกำหนดกระบวนการที่นำไปสู่การพิสูจน์ และหนทางที่ฝ่ายต่าง ๆ เข้าไปควบคุมจัดการเพื่อให้ฝ่ายตนได้เปรียบ (Miller, 1988, pp. 190–199) Tonkin (2000) ชี้ว่า ไลบีเรียคริสต์ทศวรรษ 1970 อยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถูกใช้เป็นงานพบปะทางการเมือง โดยกลุ่มต่าง ๆ ต่อรองกันเพื่อทำลายกัน การพิสูจน์สามารถช่วยเกื้อหนุนสถานะทางการเมืองในสยาม การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวโยงกับการต่อรองเชิงอำนาจ พระเจ้าปราสาททองในราว ค.ศ.1629 และพระเจ้าตากสิน ใน ค.ศ.1770/พ.ศ.2313 นำการพิสูจน์ด้วยการลุยเพลิงและดำน้ำมาใช้กำจัดศัตรูทางการเมืองดังที่ปรากฏในบันทึกของตุรแปงและ*พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ* (Turpin, 1979, pp. 32–33; A Cremation volume of Phua Chulasewok, 1937, p. 36; Eoseewong, 2016, pp. 224–230) ดังนั้น การพิจารณาความพยายามของฝ่ายต่าง ๆ ที่พยายามต่อรองอำนาจเพื่อกำหนดผลการพิสูจน์ฯ ให้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของฝ่ายตน เป็นประเด็นสำคัญยิ่งที่จะต้องพิจารณา

Leeson (2012) เสนอทฤษฎีว่าการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในยุโรปมีแนวโน้มที่จะนำความยุติธรรมมาให้แก่ผู้บริสุทธิ์ เพราะแม้จะไม่พบพยานหลักฐาน แต่ก็เห็นถึงพิรุธของฝ่ายผิดได้ ผู้มีบทบาทในการจัดการพิสูจน์จึงช่วยเหลือผู้บริสุทธิ์ ประเด็นนี้ไม่สะท้อนความจริงในสังคมอยุธยา ตัวอย่างการใช้การลุยเพลิงเพื่อประโยชน์ทางการเมืองของพระเจ้าปราสาททองดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีของ Leeson ไม่สอดคล้องกับบริบทอยุธยา ขณะที่ ลา ลูแบร์ ชี้ว่า การพิสูจน์คดีความด้วยการจุ่มมือในดีบุกร้อนในอยุธยา ชาวฝรั่งเศสผู้บริสุทธิ์ (ผู้ที่ถูกลักดีบุกไป) มือไหม้พอง ขณะที่คนสยามที่เป็นขโมยกลับไม่ได้รับอันตรายจากการพิสูจน์หนนี้ (la Loubère, 2009, pp. 262–263)

Yelle (2002) เสนอว่าการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือจุดเชื่อมต่อทาบซ้อนกันระหว่างกฎหมายกับศาสนา อันผนวกอยู่ในพิธีกรรม หน้าที่ของโองการและบทสวดในการพิสูจน์อันปรากฏในตำราฮินดูในคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นเครื่องมือที่สร้างความแน่นอนจากสภาวะที่ไร้ความแน่นอน หากพิจารณาตามที่ Yelle เสนอมากับกรณีการพิสูจน์ในรัฐอยุธยา จะเห็นว่าการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่สามารถแยกออกจากการศึกษาพิธีกรรมได้

Weber (1978) ชี้ว่าการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวอย่างของความไร้เหตุผลที่เป็นทางการ (formal irrationality) สังคมใดที่ขาดรัฐที่มีประสิทธิภาพ บทบาทของพิธีกรรม พลังทางศาสนาและเวทมนตร์จะมีความสำคัญเพราะเอื้อให้เกิดความผูกพันทางสังคมภายใต้สภาวะที่ขาดอำนาจรัฐ แต่คำอธิบายนี้มีปัญหา เพราะการพิสูจน์ฯ ดำรงอยู่คู่กับรัฐในหลายบริบททั้งในยุโรปและอุษาคเนย์อย่างรัฐเขมรและอยุธยา ซึ่งล้วนแต่ได้พัฒนาระบบราชการและกฎหมายเป็นทางการขึ้นมาแล้ว (ดู Ta-Kuan, 1993; Bell, 2017; Turpin, 1979)

ทฤษฎี

การพิสูจน์คดีด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นจุดตัดของทั้งกระบวนการยุติธรรม ศาสนา พิธีกรรมแห่งการเปลี่ยนผ่าน รัฐมหรสพ และการแข่งขันทางกายภาพคล้ายกีฬา แง่มุมหลากหลายเหล่านี้เป็นผลมาจากการสังเคราะห์การพิสูจน์ในกรณีของรัฐไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยพิจารณาเคียงคู่กับบริบทในรัฐอื่น ๆ กรอบแนวคิดจึงควรเน้นการปรับใช้หลายทฤษฎีเพื่อสะท้อนภาพรวมของการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์และภาพอันจำเพาะในแต่ละกรณี

1. ผู้มีส่วนร่วมแข่งขันดำน้ำลุยไฟกับพลวัตอารมณ์

การพิสูจน์กระทำบนร่างกาย และผลลัพธ์ต่อความเปลี่ยนแปลงของร่างกายเป็นผลจากการกระทำก่อนหน้าของผู้พิสูจน์ การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือการแสดงที่มีโครงเรื่อง อันปรับเปลี่ยนไปตามการสร้างและต่อรองของผู้เข้าร่วมทั้งหมด แต่ละครนี้มีเหยื่อที่ต้องเข้าพิสูจน์ด้วยร่างกายจริง ผู้ชมประสบด้วยตาตามโลกทัศน์ต่อการพิสูจน์ของตน การพิสูจน์เป็นกระบวนการของอำนาจในการชักจูงที่เกิดจากประสบการณ์การมีส่วนร่วมของผู้คนในพิธีกรรม (Miller, 1988; Tonkin, 2000, pp. 378–380)

อารมณ์ที่ถูกสร้างจากโลกทัศน์และการกระทำของผู้เข้าร่วมในฐานะสมาชิกกลุ่ม เช่น ความแค้น ความกลัว ความรัก ควรพิจารณาในแง่ของการก่อตัว เพิ่มพูน ระเบิดออก หรือระงับจนหาย อารมณ์ของผู้เข้าร่วมอาจปะทุสูงสุดในช่วงหนึ่งของการพิสูจน์ อารมณ์อาจสะสมอยู่ในใจของผู้เข้าร่วมแม้การพิสูจน์จะสิ้นสุดแล้ว (ดู Elias & Dunning, 1986; Elias, 2000; Hutachinda, 2016) แม้การพิสูจน์พยายามจัดการกับความไม่แน่นอนจากการขาดพยานหลักฐาน แต่ก็อาจไม่นำไปสู่ความแน่นอนดังที่ตั้งใจ (Tonkin, 2000, pp. 381–382)

การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควรพิจารณาผู้พิสูจน์ในฐานะส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคม Bloch (2014) ชี้ว่าในฝรั่งเศสคริสต์ศตวรรษที่ 13 ผู้คนสามารถร้องขอให้มีการพิสูจน์ด้วยการต่อสู้ หากสมาชิกคนหนึ่งในเครือญาติเกี่ยวข้องกับคดีความ โดยหากผู้เป็นตัวแทนในการประลองให้แก่ฝ่ายโจทก์หรือจำเลยแพ้ในการพิสูจน์ฯ เครือญาติผู้สนับสนุนผู้เป็นตัวแทนจะถูกแขวนคอร่วมกัน เครือญาติเป็นแหล่งที่มาของเกียรติ เครือญาติอันโยงกับบุคคลในการพิสูจน์เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณา (Bloch, 2014, p. 133) ในรัฐอยุธยา เครือญาติมีผลต่อและได้รับผลกระทบจากการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังปรากฏใน ตอนขุนช้างกับพระไวยพิสูจน์ด้วยการดำน้ำ (Baker & Phongpaichit, 2013, pp. 514–525)

2. การพิสูจน์ในฐานะมหรสพ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน

รูปแบบการพิสูจน์คดีด้วยการดำน้ำลุยไฟ มีรูปแบบคล้ายกับมหรสพรัฐ ที่จัดขึ้นคล้ายรัฐพิธีที่สนุกสนานโอ่อ่า มีผู้เข้าร่วมจำนวนมากจากทุกช่วงชั้นทางสังคม การพิสูจน์จัดให้สาธารณชนจำนวนมากเข้าร่วมแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ลดหลั่นจนความสัมพันธ์ได้ขับเคลื่อนและประกอบสร้างอำนาจและความเป็นรัฐขึ้นมา (ดู Geertz, 1980; Schouten, 1961, p. 14; Baker & Phongpaichit, 2013, p. 514) ระดับการบูรณาการอาจขึ้นกับความพยายามของกษัตริย์อย่างพระเจ้าปราสาททองที่จะใช้มหรสพเป็นเครื่องมือสร้างการบูรณาการระหว่างสถานภาพตามพระประสงค์ (ดู Turpin, 1979, pp. 32–33) แต่ระดับการบูรณาการขึ้นอยู่กับผู้กระทำการที่อาจดิ้นรนไม่ทำตามสถานภาพที่ประกอบขึ้นเป็นระเบียบแห่งอำนาจรัฐ/กษัตริย์ เช่น การที่ผู้กระทำผิดดิ้นรนใช้ทักษะเพื่อให้ตนชนะการพิสูจน์ จนเล็ดลอดจากกฎหมายที่กษัตริย์พยายามสถาปนา (ดู la Loubère, 2009, p. 263)

Turner (1982) ชี้ว่าในสังคมฮินดูโบราณ ไม่มีการแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาดระหว่างการงานที่จริงจังกับการเล่นสนุก การแบ่งแยกงานกับการใช้เวลาว่างเป็นผลผลิตของสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ในสังคมฮินดูโบราณ พิธีกรรมคืองานอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าและงานของสมาชิกรัฐ พิธีกรรม เช่น การเก็บเกี่ยว คืองานที่สมาชิกรัฐต้องทำ การมีส่วนร่วมของสมาชิกรัฐในทุกระดับเป็นการเปลี่ยนผ่านให้สังคมรอดพ้นจากวิกฤต หากนำแนวคิดนี้มาพิจารณากรณีพิสูจน์คดีจะเห็นว่า วิกฤตจากการขาดหลักฐานพยานอาจนำไปสู่อันตรายทางสังคมของยุคก่อนสมัยใหม่ซึ่งก็คือการแก้แค้นต่อชีวิตที่ไม่สิ้นสุด (Bloch, 2014) การเล่นและแข่งกีฬาและมหรสพในพิธีกรรมของกสิกรเป็น *“ชีวิตที่จริงจัง”* ในการแข่งดำน้ำลุยไฟของอยุธยามีการเล่นเพื่อนำสังคมให้เปลี่ยนจากสภาวะที่อยุติธรรมไปสู่ความยุติธรรม

Ganguly (1926) เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการพิสูจน์ด้วยการดำน้ำลุยไฟไว้ว่า การพิสูจน์นี้เป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการอำนาจรัฐที่เจือปนด้วยหลักศาสนา กฎหมาย และศีลธรรมในยุคพระเวท การลงโทษคือการแก้แค้นต่อผู้ละเมิดกฎหมายของพระเจ้าที่ทำให้พระเจ้าพิโรธ การพิสูจน์ฯ คือการมอบหมายให้พระเจ้ามีหน้าที่ลงโทษ โดยมีฐานความเชื่อว่าพระเจ้ารู้ถึงการกระทำของแต่ละบุคคล ผู้บริสุทธิ์จะถูกปลดปล่อยหลังจากการพิสูจน์ว่าพ้นผิด ในศาสนาพราหมณ์–ฮินดู พระวิษณุถูกเชิญให้เข้าร่วมพิสูจน์ฯ ประเด็นเหล่านี้ปรากฏในมหาภารตะ และกฎหมายธรรมศาสตร์ (ดู Yelle, 2002, p. 261) ในความคิดของฮินดูกฎหมายอย่างคัมภีร์ธรรมศาสตร์ การลงโทษโดยพระเจ้าตามกฎหมายเป็นการธำรงธรรมะและระเบียบสังคม แต่กฎหมายอย่างการพิสูจน์มีการนำจารีตประเพณีในสังคมไทยมาผสมผสาน (Lingat, 1935, pp. 47–54) หากพิจารณาเรื่องการแก้แค้นด้วยการลงโทษจากเทพ การฝึกฝนใช้ร่างกายเพื่อเอาชนะคู่แข่งในการพิสูจน์ จะต้องพิจารณาด้วยว่าผู้พิสูจน์ (ที่ไม่บริสุทธิ์) พยายามเอาชนะอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กำลังลงโทษแก้แค้น

แนวการวิเคราะห์พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน ช่วยจับภาพการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีการเคลื่อนผ่านของสังคมที่อยุติธรรมไปสู่สภาวะยุติธรรม Turner (1982) เสนอให้แบ่งพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเป็น 3 ช่วง 1) ช่วงของการแยกออก มีการแบ่งขอบเขตของพื้นที่/เวลาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ออกจากโลกสามัญ 2) ช่วงแห่งการเปลี่ยนผ่าน ผู้คนในพิธีกรรมได้ผ่านเข้าสู่ช่วงเวลา/พื้นที่แห่งความกำกวม ไม่ได้อยู่ในสถานะเดิม แต่ก็ไม่ได้อยู่ในสถานะใหม่ ระเบียบสังคมอาจถูกทำให้กลับหัวกลับหาง 3) ช่วงแห่งการหลอมรวมสู่สังคม เป็นช่วงที่การกระทำเชิงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมได้สื่อถึงผู้คนที่ได้เข้าสู่ตำแหน่งใหม่ที่มั่นคง ช่วงนี้เขาอาจมีสถานะสูงขึ้น หรือไม่แปรเปลี่ยน แต่ความเปลี่ยนแปลงอาจนำไปสู่ฤดูกาลใหม่หรือวัฒนธรรมใหม่

ระเบียบวิธีวิจัยกับแหล่งข้อมูล

ข้อมูลหลักฐานที่เขียนขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ทั้งหมดดังกล่าวถูกนำมาประเมิน เปรียบเทียบ และสังเคราะห์ถึงการกระทำทางสังคมและโลกทัศน์ที่ “คนใน” มีร่วมกัน สัมพันธ์ และเป็นปฏิปักษ์กัน มุมมองของคนในเหล่านี้จะถูกพิจารณาในฐานะที่เป็นนัยสำคัญในทางวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นความหมายและความเข้าใจที่คนในสร้างขึ้นในช่วงแห่งการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่ง ๆ เสียงของคนในเหล่านี้ส่งผลต่อการเลือกแนวคิดต่าง ๆ มาใช้ในงานชิ้นนี้ (Baur & Ernst, 2011) การจัดการกับข้อมูลจึงต้องพิจารณาจากมุมมองและการกระทำทางสังคมของผู้เข้าร่วม

การพิสูจน์ โดยพิจารณาผ่านมุมมองทางทฤษฎีที่หลากหลายเพื่อทำความเข้าใจทั้งภาพรวมของการพิสูจน์และในแต่ละกรณีไปด้วย

ข้อมูลหลักฐานชี้ไปในทางเดียวกันว่า การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีรูปแบบเหมือนมหรสพที่วางอยู่บนอำนาจรัฐ ไม่ว่ากษัตริย์จะเป็นประธานในการพิสูจน์หรือไม่ แต่ทุกการพิสูจน์กระทำในนามพระองค์/รัฐ การพิสูจน์เป็นมหรสพที่จัดขึ้นเป็นพิเศษเพื่อดึงความสนใจจากคนทุกช่วงชั้น วัย เพศ และชาติพันธุ์อย่างล้นหลาม ที่จะมารับชมด้วยความตื่นเต้น สนุกสนาน เคียดแค้น ฯ การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รัฐพยายามจะเข้าไปจัดการยุติทุกข้อพิพาทจึงมีแนวโน้มบูรณาการคนทุกช่วงชั้นและชาติพันธุ์ให้ความสัมพันธ์ของรัฐได้ถูกผลิตสร้าง (Schouten, 1961, p. 14; Baker & Phongpaichit, 2013; Hutachinda, 2016) ข้อมูลจากหลักฐานนำไปสู่การพิจารณาปรับใช้ทฤษฎีรัฐมหรสพของเกียร์ซเป็นฐานในการมองความสัมพันธ์ของผู้คนในพิธีกรรมการพิสูจน์ (Geertz, 1980)

ข้อมูลหลักฐานและวรรณกรรมร่วมสมัยกับคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่างชี้ให้เห็นแนวโน้มร่วมกันว่าการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพิธีกรรมแห่งการเปลี่ยนผ่าน การเปลี่ยนผ่านของสถานภาพของผู้คนจากสถานะผู้ต้องสงสัยไปสู่ผู้(ไม่)บริสุทธิ์ ในที่สุดจะนำไปสู่การเปลี่ยนสภาวะของรัฐที่ยังขาดความยุติธรรมไร้ระเบียบไปสู่รัฐที่สงบ เป็นระเบียบ และยุติธรรม (van Vliet, 2005, pp. 110–111; Royal Institute, 2007, pp. 97–108; Turner, 1982) การเล่นในที่นี้คือการพิสูจน์ด้วยการเดินลุยเพลิงหรือดำน้ำกระทำต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพยดา การเล่นเต็มไปด้วยการต่อรองของผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ และส่งผลต่อการก่อตัวของอารมณ์ต่าง ๆ ตัวแบบการศึกษากีฬาของ Elias and Dunning (1986) ช่วยจับภาพของอารมณ์ การกระทำต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรุนแรงที่ตัวแสดงต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันจนกลายเป็นพื้นที่ในการปลดปล่อยและการจัดการกับอารมณ์ทางสังคมอย่างความแค้นต่อการไม่ได้รับความยุติธรรม

เท่าที่ผู้วิจัยพบ คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นช่วงเวลาที่มีหลักฐานที่เขียนถึงการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์หลากหลายชิ้นที่สุด หลักฐานเหล่านี้ ได้แก่ Schouten (1961), van Vliet (2005), la Loubère (2009), Gervaise (2007), Turpin (1979) และ Ibrahim (1972) ข้อมูลจากศตวรรษนี้ ถูกพิจารณาอย่างสัมพันธ์กับหลักฐานประเภทอื่น เช่น *กฎหมายตราสามดวง ขุนช้างขุนแผน* และ*รามเกียรติ์* (Royal Institute, 2007, pp. 97–108; Baker & Phongpaichit, 2013; Hutachinda, 2016; King Buddha Yodfa Chulaloke, 1964, pp. 100–106) หลักฐานและวรรณกรรมเหล่านี้มีประโยชน์

สำหรับทำความเข้าใจการพิสูจน์ฯ อย่างมีมิติประวัติศาสตร์ หลักฐานที่เล่าถึงการพิสูจน์ฯ จากศตวรรษอื่นและจากรัฐเพื่อนบ้านก็ได้นำมาพิจารณาถึงภาพรวมด้วย (Ta-Kuan, 1993; Bock, 1884; Sakhrikanon, 1952) หลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ถูกนำมาตรวจสอบเปรียบเทียบกันเพื่อพิจารณาถึงความน่าเชื่อถือ วิธีการตรวจสอบนี้จะช่วยให้เห็นว่าหลักฐานหนึ่ง ๆ นั้นสามารถให้ภาพสังคมวัฒนธรรมของบริบทใดโดยจำเพาะ

แนวโน้มของการพิสูจน์โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีพลวัตผันไปตามบริบท การพิสูจน์ถูกใช้ตามความมุ่งหวังและผลประโยชน์ของผู้เข้าร่วม รูปแบบเนื้อหาจึงมีหลากหลาย (Tonkin, 2000) ในอยุธยาคริสต์ศตวรรษที่ 17 การพิสูจน์ถูกใช้สนองผู้ใช้อำนาจการเมืองของรัฐ เพื่อจัดการกับโจรลักขโมยและผู้ร้ายที่หวังฆ่าตกรรม ตลอดจนใช้เพื่อพิสูจน์การคบชู้[4] (Turpin, 1979; la Loubère, 2009; Baker & Phongpaichit, 2013; Hutachinda, 2016)

บันทึกของลา ลูแบร์ (Simon de la Loubère, 1642–1729) (นักนิติศาสตร์และทูตฝรั่งเศส) และแชรแวส (Nicolas Gervaise, 1662–1729) มิชชันนารีฝรั่งเศสชี้ว่าพวกเขามีแหล่งข้อมูลหลากหลายจากคนที่อยู่ในสยามมานาน (Baker & Phongpaichit, 2017, p. 286) ในเนื้อหาส่วนที่บรรยายถึงการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองใช้คำที่บ่งบอกถึงแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเคยได้ร่วมชมการพิสูจน์ เช่น *"มีผู้พยายามบอกเล่าให้ข้าพเจ้าเชื่อว่า"* (Gervaise, 2007, p. 89) และ *"จึงกล่าวกันว่า"* (la Loubère, 2009, p. 262)

จดหมายเหตุของเซาเต็น (Joost Schouten, 1600–1644) และฟาน ฟลีท (Jeremias van Vliet, 1602–1663) หรือวัน วลิต ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการพิสูจน์ฯ เซาเต็นเป็นเจ้าหน้าที่บริษัท The Dutch East India Company (VOC) เขามาอยุธยาพร้อมกับวัน วลิต ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1630 (Baker & Phongpaichit, 2016, p. 6) เพื่อมาตั้งสถานีการค้าถาวร งานเขียนของทั้งสองบรรยายประวัติศาสตร์ การเมืองอยุธยาและประวัติของพระเจ้าปราสาททอง เขียนขึ้นเพื่อให้ความเข้าใจต่อสยามแก่ VOC ผลงานของวัน วลิต มาจากการพูดคุยกับชาวอยุธยาหลายคนและเอกสารหลายชิ้น (Baker & Phongpaichit, 2017, pp. 149–286; Baker et al., 2005, pp. 25–29)

[4] การกล่าวหาว่ามีการคบชู้จนนำไปสู่การพิสูจน์ด้วยไฟปรากฏในวรรณกรรมที่นิยมในสามัญชนและชนชั้นสูง ณ ช่วงเวลานั้นอย่าง *ขุนช้างขุนแผน รามเกียรติ์* และวรรณกรรมเปอร์เซีย (Hutachinda, 2016, pp. 1015–1019; King Buddha Yodfa Chulaloke, 1964, pp. 100–106; Ibrahim, 1972, p. 127)

หลักฐานของตุรแปง (François-Henri Turpin, 1709–1799) เช่น *ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาฯ* พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ.1771/พ.ศ.2314 เขียนรวบรวมจากชาวคาทอลิกที่อยู่ในรัฐอยุธยาเป็นเวลานาน (Hugh, 1911, p. 482) บันทึกของตุรแปงมีความน่าเชื่อถือ ทั้งนี้เป็นเพราะงานชิ้นนี้สอดคล้องกับเอกสารของชาวตะวันตกและชาวพื้นเมือง ข้อเขียนของตุรแปงโดยเฉพาะในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสมัยพระเจ้าปราสาททองและพระเจ้าตากสิน (Turpin, 1979) สอดคล้องกับบันทึกของวัน วลิต (van Vliet, 2005) ที่กล่าวถึงการประหารชีวิตอย่างโหดเหี้ยมแสนทรมานต่อเจ้าหญิง เจ้าชาย และขุนนางในช่วงต้นรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เพียงแต่งานของตุรแปงได้ให้รายละเอียดในกระบวนการพิสูจน์ก่อนการประหาร นอกจากนี้ กระบวนการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการกำจัดพระสงฆ์ในสมัยพระเจ้าตากสิน ก็ถูกกล่าวถึงทั้งในงานของตุรแปง และ*พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี* (A Cremation Volume of Phua Chulasewok, 1937) แม้รายละเอียดจะมีความแตกต่างกันก็ตาม

แม้*กฎหมายตราสามดวง* ชำระใน ค.ศ.1804/พ.ศ.2347 (Lingat, 1935, p. 23) แต่จิตร ภูมิศักดิ์ ชี้ว่า ลักษณพิสูทดำน้ำลุยเพลิง ถูกเขียนขึ้นใน ค.ศ.1356/พ.ศ.1899 ดังที่ระบุไว้ในกฎหมายนี้ ลักษณะพิสูทฯ เขียนด้วยคำไทยแบบภาษาชาวบ้านปนกับคำในภาษาบาลี-สันสกฤต อันต่างกับวรรณกรรมในศตวรรษถัดไป จึงสะท้อนว่าลักษณพิสูทดำน้ำลุยเพลิงน่าจะเก่าตามที่ระบุ (Phumisak, 2004, pp. 47–64)

หลักฐานในคริสต์ศตวรรษที่ 16–17 ต่างก็ชี้ให้เห็นว่ารัฐอยุธยามีธรรมเนียมของการเขียนบันทึกข้อกฎหมายแล้วในช่วงสองร้อยปีดังกล่าว (Baker & Phongpaichit, 2016, p. 8) ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 จะต้องมี “ลักษณพิสูทดำน้ำลุยเพลิง” บันทึกเป็นกฎหมายไว้แล้วอย่างแน่นอน ในลักษณพิสูทฯ ระบุถึงมาตรการป้องกันไม่ให้มีการใช้ “เวทอาคมมนตรา” ช่วยให้ชนะการพิสูจน์ (Royal Institute, 2007, pp. 99–101) ทั้งลักษณพิสูทฯ และหลักฐานจากชาวตะวันตกในอยุธยาคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่างก็ระบุให้มีการคุมตัวโจทก์และจำเลยให้แยกจากบุคคลอื่น และใช้พิธีกรรมในการนุ่งขาว (Royal Institute, 2007, pp. 99–101; van Vliet, 2005, p. 111) ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความสอดคล้องกันในวิธีดำน้ำด้วย[5] จึงเป็นไปได้มากกว่าลักษณพิสูทฯ ได้ถูกนำมาใช้ในการตัดสินคดีในคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว

[5] ในลักษณพิสูทฯ ชี้ว่า “เมื่อจะลงดำน้ำกันนั้นให้ปักหลักห่างกัน 6 สอก [...] ให้ดำลงไปให้พร้อมถึงต้นหลัก” (Royal Institute, 2007, p. 102) ขณะที่ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ลา ลูแบร์ ระบุว่าให้ “ต่างคนต่างเกาะหลักที่รูดลงดำลงไปไว้คนละหลัก” (la Loubère, 2009, p. 263)

วรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ฉบับวัดเกาะ และฉบับชำระใหม่ (Baker & Phongpaichit, 2013; Hutachinda, 2016) ช่วยให้ภาพถึงความคิดของบรรดาขุนนาง เจ้า และแม้แต่สามัญชน ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของอยุธยาตั้งแต่ราวคริสต์ทศวรรษ 1590 เป็นต้นมา คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร ตั้งข้อสังเกตว่าราชทินนามและยศขุนแผนหรือขุนแผนแสนสะท้าน มีปรากฏคล้ายกับใน *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา* ที่เล่าถึงขุนนางยศ *"ขุนแผลงสะท้าน" "ขุนแผนสะท้าน"* ในสมัยพระนเรศวร คริสต์ทศวรรษ 1590 นอกจากนี้ ในวรรณกรรม *ขุนช้างขุนแผน* คำศัพท์ที่ใช้เรียกสิ่งของที่เป็นภาษาเปอร์เซีย และการใช้คำจีนฮกเกี้ยนแทนที่จะเป็นจีนแต้จิ๋วที่นิยมในสมัยกรุงธนบุรีเป็นต้นมา สะท้อนถึงการพัฒนาโครงเรื่องวรรณกรรมบอกเล่าอย่าง *ขุนช้างขุนแผน* ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อย่างเห็นได้ชัด (Baker & Phongpaichit, 2013, p. 613)

บทวิเคราะห์

1. ฐานความเชื่อเกี่ยวกับการพิสูจน์ด้วยน้ำและไฟ

ในรัฐอยุธยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ชาวสยามเชื่อว่าทุกความเจ็บป่วยของร่างกาย (รวมถึงแผลจากการพิสูจน์ด้วยไฟ หรือมือพุพองจากการพิสูจน์ด้วยการล้วงตะกั่ว) เป็นผลมาจากภูตผีปีศาจ ดังปรากฏในจดหมายเหตุของเซาเต็น และของบาทหลวงตาชาร์ (Schouten, 1961, p. 26; A Cremation Volume of Khae Chuthataemi, 1976, p. 86) อิบราฮิม อาลักษณ์ในคณะทูตเปอร์เซียที่มาสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ครองราชย์ ค.ศ.1656–1688/พ.ศ.2199–2231) เขียนว่า ชาวสยามบูชา *"ทั้งพระอาทิตย์ น้ำ ไฟ"* (Ibrahim, 1972, p. 114) ในวัฒนธรรมฮินดู น้ำและไฟถือเป็นเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพในการชำระให้บริสุทธิ์ (Wales, 1983, p. 113; Alam, 2018, p. 128) พระอัคนีจึงใช้อำนาจในการพิสูจน์คดี (Royal Institute, 2007, p. 101)

ชาวสยามมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีที่อยู่ในน้ำ ซึ่งสร้างความสะพรึงกลัวให้กับผู้กระทำความผิดจนโผล่พ้นน้ำขึ้นมาก่อนผู้บริสุทธิ์ Ibrahim (1972, p.127) กล่าวว่า "การพิสูจน์ [ด้วยการดำน้ำ] นี้มีประสิทธิภาพมากกว่าที่มันเป็น *เพราะชาวสยามอ้างกันว่าเมื่อใดก็ตามที่พวกเขาเอาศีรษะลงไปใต้น้ำ พวกเขาเห็นสิ่งน่าสะพรึงกลัวทั้งหมดทุกชนิด"*

สมเด็จพระนารายณ์เชื่อว่าการพิสูจน์คดีด้วยไฟคือความยุติธรรม ขณะที่พระองค์สนทนากับทูตชาวเปอร์เซีย พระองค์อ้างถึงผลงานของ Sayyid Dardmandi กวีเปอร์เซีย กวีได้บรรยายถึงฮีโร่อย่าง Siavakhsh ผู้ได้พิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยไฟจนพ้นจากข้อกล่าวหาที่ไม่จริงต่อความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับแม่เลี้ยง แต่ไฟก็ไม่สามารถทำให้เกิดแผล สมเด็จพระนารายณ์ตั้งข้อสังเกตให้ทูตเปอร์เซียฟังว่า *"แท้จริงแล้วหนังสือที่มีชื่อเสียงของพวกคุณ [ชาวเปอร์เซีย] เล่มหนึ่ง [...] ก็ได้พิสูจน์ถึงความถูกต้องเที่ยงธรรมของการไต่สวนด้วยไฟ ทำไมพวกคุณถึงได้ประกาศว่าการกระทำเช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม?"* (Ibrahim, 1972, p. 127)

ชาวอยุธยาตระหนักว่าพวกเขากำลังพิสูจน์ความจริงต่อเทพยดาทั้งหลาย นี่เองที่ทำไมในวรรณกรรม *ขุนช้างขุนแผน ฉบับวัดเกาะ* ขุนช้างจึงกลัวลนลานจากการถูกลงโทษจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Baker & Phongpaichit, 2013, p. 516)

2. พัฒนาการมหรสพในรัฐอยุธยา อำนาจการเมืองในการดำน้ำลุยไฟ

การดำน้ำลุยเพลิงเป็นมหรสพรัฐที่เก่าแก่ของรัฐอยุธยา มีมาอย่างน้อยตั้งแต่ ค.ศ.1356/พ.ศ.1899 (ดู Phumisak, 2004, pp. 47–64) ลักษณพีสูทดำน้ำลุยเพลิงและบันทึกของ Ma Huan ผู้บันทึกการเดินทางในคณะของเจิ้งเหอชี้ว่า กลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 ถึงทศวรรษ 1430 กษัตริย์อยุธยายังไม่ได้เน้นการจำแนกสถานภาพและสร้างความศักดิ์สิทธิ์ผ่านภาษา มหรสพ การแต่งกาย วังฯ ให้แยกคนจากสถานภาพอื่นมากนัก (Ma Huan, 1970, p. 103; Baker & Phongpaichit, 2017, pp. 47–58) ตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 15 รัฐอยุธยาขยายรัฐไปผนวกหัวเมืองของรัฐสุโขทัยที่กำลังพังลง ชนชั้นมูลนายของสุโขทัยถูกผนวกเข้าสู่ระบบราชการของอยุธยาที่มีการปฏิรูปการปกครองเพื่อจัดการกับรัฐที่มีขนาดใหญ่ขึ้น การจัดบรรดาศักดิ์ถูกกระทำอย่างเข้มงวดผ่านกฎหมายและมหรสพ มหรสพในรูปแบบพระราชพิธี 12 เดือนก็ถูกรวบรวมไว้เป็นครั้งแรก (Maha Ratchakhru, 1961; Panarut, 2019, pp. 46–47; Iria, 1987, pp. 48–49)

เหตุการณ์การตีความช้างงาหักในงานออกสนามประจำปีสมัยพระยอดฟ้า (ครองราชย์ ค.ศ.1547–1548/พ.ศ.2090–2091) ว่าเป็นลางร้ายของพระองค์และรัฐในยุคที่การเมืองราชวงศ์กำลังถูกขุนนางระดับล่างท้าทาย บ่งบอกถึงการสร้างความหมายทางการเมืองให้แก่มหรสพรัฐที่โยงใยกับการชิงอำนาจรัฐ แต่หลังจากสมัยของพระนเรศวร (ซึ่งเต็มไปด้วยสงคราม) (ครองราชย์ ค.ศ.1590–1605/พ.ศ.2133–2148) สงครามระหว่างรัฐของอยุธยาลดลงมาก มหรสพถูกกล่าวถึงบ่อยในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์ ค.ศ.1610/11–1628/ พ.ศ.2153/54–2171)

มีการเพิ่มมหรสพประจำปีใหม่อย่างงานกฐิน และประเพณีไหว้พระพุทธบาท และมหรสพที่เพิ่มนี้ผนวกกับมหรสพประจำปีก็ถูกจัดขึ้นตั้งแต่สมัยพระองค์จนสิ้นรัฐอยุธยา (Baker et al., 2005; “A collection of,” 2018; The Royal Chronicles of Ayutthaya, 2006)

ชาวสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 17–18 ไม่ว่าในฐานันดรใดก็ตามให้ความสำคัญกับมหรสพ โดย 1 ใน 3 ของทรัพย์สินของผู้เสียชีวิตจะถูกใช้ไปกับงานศพ (Schouten, 1961, pp. 25, 29) ข้อมูลในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 บ่งชี้ว่า ราวหนึ่งในสามของรายรับกษัตริย์ถูกใช้ไปกับงานมหรสพหลวงและศาสนา (“A collection of,” 2018, pp. 211–222) มหรสพเป็นเครื่องมือในการสร้างและจัดความสัมพันธ์ที่เป็นลำดับขั้นย่อย แม้แต่ภายในฐานันดรเดียวกันในสังคมอยุธยายุคแห่งสันติภาพ เศรษฐกิจการค้าและการรับจ้างต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงฐานะของบุคคลให้สูงขึ้นได้ มหรสพจึงมีหน้าที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางเศรษฐกิจสังคมและเป็นพื้นที่ที่ผู้คนในฐานันดรต่าง ๆ เข้ามาต่อรองเพื่อจัดความสัมพันธ์

พระเจ้าปราสาททองเล่นการเมืองผ่านมหรสพตั้งแต่ยังเป็นเพียงขุนนางของพระเจ้าทรงธรรม ปราสาททองในฐานะขุนนางคงจะเห็นว่ามหรสพเป็นพื้นที่ที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสามารถถูกปรับเปลี่ยนได้ พระเจ้าปราสาททองเจาะจงให้ความสำคัญแก่มหรสพนั้นคงเป็นเพราะมหรสพเป็นพื้นที่ที่ผู้คนทุกฐานันดรจะได้มาผลิตสร้าง ต่อรอง และประกอบเป็นความสัมพันธ์ของรัฐ อัตลักษณ์ของปราสาททองที่สร้างและแสดงออกต่อสาธารณะจึงเป็นการส่งสัญญาณให้ผู้คนรับรู้ถึงอัตลักษณ์ของปราสาททองว่าสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เป็นลำดับขั้นอย่างไร ในระหว่างที่ปราสาททองเป็นขุนนาง อัตลักษณ์ที่เขาสร้างในมหรสพแรกนาขวัญ คือการพยายามสถาปนาตนขึ้นเหนือกว่ากษัตริย์ ด้วยการนำกลุ่มอุปถัมภ์ของตนเข้าร่วมเกมการต่อสู้ที่จัดขึ้นในพิธีแรกนา ปราสาททองพยายามสังหารกษัตริย์จำลอง/ประธานพิธีแรกนา ทั้งที่กฎของเกมต่อสู้ห้ามแตะต้องตัวกษัตริย์จำลอง (van Vliet, 2005, pp. 274–278) ทันทีที่พระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ ค.ศ.1629–1656/พ.ศ.2172–2199) แย่งบัลลังก์จากทายาทของพระเจ้าทรงธรรมสำเร็จ มหรสพอย่างการพิสูจน์คดีก็ถูกนำมาใช้เพื่อกำจัดสมาชิกราชวงศ์ผู้เป็นทายาทของพระเจ้าทรงธรรมและข้าราชบริพาร จนในที่สุดราชวงศ์สุโขทัยที่เคยปกครองรัฐอยุธยาในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16–17 ก็ล่มสลาย และต่อมาพระเจ้าปราสาททองก็เพิ่มความสำคัญของมหรสพด้วยการสร้างพระที่นั่งเพิ่มเติมไว้ใช้ในพิธีออกสนามและพิธีอื่น ๆ (Baker & Phongpaichit, 2017, pp. 142–148)

พระเจ้าปราสาททองสถาปนาราชวงศ์ขึ้นใหม่ได้สำเร็จเป็นราชวงศ์แรกที่มีพื้นเพขุนนาง ก่อนหน้าสมัยของพระองค์มีราชวงศ์อู่ทอง สุพรรณภูมิ และสุโขทัย ที่ปกครองอยุธยา แต่ก็มีความพยายามของขุนนางอย่างขุนวรวงศาธิราชใน ค.ศ.1548/พ.ศ.2091 ที่ยึดอำนาจและพยายามสถาปนาราชวงศ์แต่ก็ไม่สำเร็จ พระเจ้าปราสาททองจึงพยายามอย่างหนักที่จะสถาปนาราชวงศ์ของพระองค์ให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ ดังนั้น พระองค์จึงใช้มหรสพเป็นเครื่องมือดังที่ได้กล่าวไป (ดู van Vliet, 2005; The Royal Chronicles of Ayutthaya, 2006)

พระเจ้าปราสาททองฉวยจังหวะที่พระราชธิดาของพระองค์สิ้นพระชนม์ ไม่ว่าจะเป็นการลอบวางยาพิษใส่พระราชธิดาของพระองค์หรือไม่ก็ตาม พระเจ้าปราสาททองสร้างข้อกล่าวหาว่ามีข้าราชการและขุนนางลอบสังหารพระราชธิดา และโอรสและธิดาของพระเจ้าทรงธรรมก็ถูกกล่าวหาว่าไม่ภักดีต่อพระเจ้าปราสาททอง กระบวนการพิสูจน์ด้วยไฟและการลงโทษที่ถึงตายจึงถูกปรับใช้กับบุคคลเหล่านี้เพื่อพิสูจน์ความภักดี ตุรแปง บอกเล่าว่า

[...] พระองค์จึงทรงแน่พระทัยว่า พระราชธิดาถูกลอบวางยาพิษด้วยความสงสัยยิ่งพระองค์ทรงคอยจับตาดูพวกสนมทุกคน [...] ขุนนางทั้งหมดถูกเรียกตัวให้มาเฝ้า แล้วพระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้ขุดหลุมและใส่ถ่านหินลงเพื่อที่จะจับพวกขุนนางเหล่านั้นพิสูจน์ความจงรักภักดีโดยใช้ไฟ พวกขุนนางเหล่านั้นถูกบังคับให้ย่ำไปบนเศษเหล็กด้วยเท้าเปล่า และเหยียบไปบนวัตถุที่เผาจนร้อน ขุนนางผู้ใดเท้าพองไหม้เนื่องจากถูกไฟลวก จะถูกจับในฐานะไม่จงรักภักดีต่อพระองค์ [...] คนจำนวน 3,000 คน ถูกสังเวยความป่าเถื่อนของผู้ปกครองที่กดขี่ผู้อ้างว่าเนื่องจากความแค้นในการสูญเสียพระราชธิดา แต่แท้จริงแล้วพระองค์ทำทุกสิ่งเพื่อพยายามขจัดศัตรูของราชบัลลังก์ [...] พระองค์ใส่ร้ายพระราชธิดาองค์โต [ของพระเจ้าทรงธรรม] โดยกล่าวหาว่า ไม่แสดงความเคารพอย่างจริงใจในงานพระราชทานเพลิงพระศพของเจ้าหญิง พระนางถูกลงโทษให้ลุยไฟพร้อมกับพวกสนมและข้าราชบริพารทั้งหมดของพระนาง แล้วทันใดนั้น เพชฌฆาตได้รับคำสั่งให้แล่เนื้อพระนางออกเป็นชิ้น ๆ และบังคับให้เสวยเนื้อนั้น [...] พระอนุชาของเจ้าหญิงซึ่งขณะนั้นมีพระชนม์ได้ 20 พรรษา ทรงได้รับชะตากรรมเช่นเดียวกับพระนาง [...] (Turpin, 1979, pp. 31–33)

3. การพิสูจน์คดีกับการเปลี่ยนผ่านของสถานภาพ

ในอยุธยา การเข้าสู่พิธีพิสูจน์คดีต่อหน้ากษัตริย์ เทพ และผี แสดงให้เห็นถึงการเข้าสู่พื้นที่/เวลาอันศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมยังได้รวมสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายแก่ความบริสุทธิ์ยุติธรรม ความศักดิ์สิทธิ์ (ผ่านการสร้างผีและเทพเจ้า การสวมผ้าขาว การอาบน้ำมนต์ การสวดของพระ ฯลฯ) สัญลักษณ์เหล่านี้ชี้ถึงการแยกออกจากสถานภาพก่อนหน้าที่เป็นโลกสามัญ ที่อำนาจของผีและเทพเจ้ายังไม่อาจเข้ามาทำร้ายต่อผู้ไม่บริสุทธิ์ได้ ในห้วงขณะของการแยกออก บุคคลที่แยกตนออกจากสังคมอาจมีสถานะที่ตายไปจากโลกทางสังคมไปอยู่ในอีกสถานะหนึ่ง การที่รัฐพยายามจะให้ผู้พิสูจน์พ้นไปจากสถานะทางการเงินและเครือข่ายที่ตนสร้างสัมพันธ์ ส่วนหนึ่งก็เพราะในสังคมอยุธยา ก่อนจะมีการพิพากษาคดีใด ๆ จะมีการ *"วิ่งเต้นอย่างมากมาย"* เพื่อให้ตนรอดคดี (van Vliet, 2005, pp. 110–111)

ในอยุธยา ช่วงเวลาก่อนเข้าสู่การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้เข้าสู่กระบวนการพิสูจน์ต้องอยู่ในการควบคุมของตุลาการ 3 วัน มีการอาบน้ำมนต์นุ่งผ้าขาว ห้ามติดต่อกับผู้คน หากมีคนภายนอกมาพบปะ ฝ่ายนั้นจะถือว่าแพ้คดี (Lingat, 2005, p. 154; van Vliet, 2005, p. 111) สถานะของผู้จะเข้าสู่การพิสูจน์ในช่วงนี้คือการเข้าสู่สภาวะปลอดจากอำนาจทางโลกตามอัตลักษณ์ที่สั่งสม จากอำนาจของผีและเทพยดา และจากเวทมนตร์คาถาคำแช่งต่าง ๆ คำสวดและน้ำมนต์จากพระสงฆ์ คือการขับไล่และชำระล้างอำนาจของผี เวทมนตร์และเทพต่าง ๆ ด้วยอำนาจที่เหนือกว่าอย่างพุทธศาสนา ขณะที่ผ้าขาวคือการแสดงออกถึงสถานะที่ปลอดจากอำนาจที่กล่าวมา ผ่านการปกคลุมด้วยผ้าที่คอยป้องกันอำนาจผี เวทมนตร์ต่าง ๆ

ในกรณีการพิสูจน์คดีด้วยการดำน้ำลุยไฟ สถานภาพทางสังคมของผู้บริสุทธิ์อาจแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรไปจากก่อนหน้าการพิสูจน์เลย แต่สังคมได้เคลื่อนจากสภาวะที่ไร้ความยุติธรรมไปสู่สังคมที่มีระเบียบยุติธรรม

เมื่อการพิสูจน์ได้ให้ผลแพ้ชนะเป็นที่เรียบร้อย ผู้บริสุทธิ์จะพ้นจากสถานะผู้ต้องสงสัยและกลับเข้าสู่สถานภาพเดิม ผู้พิสูจน์กลับไปดำเนินชีวิตตามฐานันดรของตนท่ามกลางการเฉลิมฉลองของเครือข่ายของเขา ประเด็นนี้ โยส เซาเต็น กล่าวว่า *"เมื่อการพิสูจน์โดยวิธีการต่าง ๆ ปรากฏผลแพ้ชนะกันไปเช่นนี้ ฝ่ายชนะจะได้รับการปลดปล่อยทันที และประชาชนญาติพี่น้องเพื่อนฝูงก็จะแห่แหนพาเขากลับบ้าน ส่วนผู้แพ้ถ้าเป็นคดีอาญาก็จะถูกลงโทษตามความผิดมากหรือน้อย"* (Schouten, 1961, p. 14)

4. การดำน้ำลุยไฟในฐานะการแข่งขันทางกายภาพ

การพิสูจน์คดีด้วยการดำน้ำลุยไฟ เป็นกิจกรรมเชิงกายภาพที่ดึงดูดให้ผู้ชมกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมชมอย่างยิ่ง เพื่อได้ชมกิจกรรมที่เปี่ยมไปด้วยความตื่นเต้นสนุกสนานจากการลุ้นว่าฝ่ายใดจะเอาชนะอีกฝ่ายได้ และแต่ละฝ่ายจะสามารถใช้ร่างกายของตนเอาชนะเทพและผี ที่ถูกเรียกมาช่วยตัดสินได้หรือไม่ (la Loubère, 2009, p. 263; Schouten, 1961, p. 14) *ขุนช้างขุนแผน* ชี้ว่า การพิสูจน์ด้วยการดำน้ำว่าขุนช้างเคยพยายามฆ่าพระไวยหรือไม่ ได้ดึงดูดคนหลายกลุ่มทางสังคมอย่างมากมายให้เข้าร่วมชม *ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่)* บรรยายว่า *"[...] ไปดูเล่นเถิดหวาเขาลุยไฟ ทั้งเจ๊กจีนแขกฝรั่งมังค่า รู้เข้าต่างมาไม่ช้าได้ ผู้คนล้นหลามสนาม [...]"* (Hutachinda, 2016, pp. 1013, 1016)

การแข่งขันไม่เพียงแต่ดำเนินไประหว่างคู่แข่งขันเท่านั้น แต่ละฝ่ายจะมี *"ประชาชนญาติพี่น้องเพื่อนฝูง"* คอยสนับสนุนอย่างแข็งขัน (Schouten, 1961, p. 14) การถูกลงโทษจากการพิสูจน์ความผิดย่อมนำไปสู่การตกต่ำลงของผู้แข่งขันและกลุ่มของเขา กลุ่มที่สำคัญยิ่งต่อผู้พิสูจน์ก็คือกลุ่มเครือญาติ หากแพ้และได้รับโทษอย่างการประหารชีวิต กลุ่มเครือญาติอาจมีสถานะทางเศรษฐกิจสังคมที่ตกต่ำตามไปด้วย ใน *ขุนช้างขุนแผน* หลังจากที่ขุนช้างแพ้การพิสูจน์ด้วยการดำน้ำ ทั้งครอบครัวและกลุ่มอุปถัมภ์ที่มีไพร่ทาสสังกัดต่างกังวลถึงอนาคตทางเศรษฐกิจและได้รับความอับอาย วรรณกรรมระบุว่า *"อ้ายพวกบ่าวมากับนายพลอยขายหน้า"* (Baker & Phongpaichit, 2013, p. 517) หากผู้พิสูจน์ชนะกลุ่มของเขาอย่างเครือญาติและกลุ่มอุปถัมภ์จะเฉลิมฉลองและแสดงตนต่อสาธารณะในฐานะผู้บริสุทธิ์ พวกเขา *"ก็จะแห่แหนพาเขา [ผู้ชนะการพิสูจน์] กลับบ้าน"* (Schouten, 1961, p. 14)

ชาวสยามมีมุมมองต่อการดำน้ำในฐานะที่เป็นทั้ง (1) การแข่งขันที่ใช้ร่างกาย และ (2) เป็นการต่อสู้กับการลงโทษเพื่อแก้แค้นของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พิโรธต่อผู้ไม่บริสุทธิ์ ในประเด็นแรก ลา ลูแบร์ ได้อธิบายว่า *"เพราะฉะนั้นไม่ว่าใครในประเทศนี้จึงฝึกตนมาแต่เยาว์ให้คุ้นกับไฟและหัดดำน้ำให้ทนเข้าไว้"* (la Loubère, 2009, p. 263) การแข่งขันดำน้ำลุยไฟจึงมีความคล้ายคลึงกับการแข่งขันกีฬาเพื่อพิสูจน์ความแข็งแกร่งและทักษะของร่างกายที่จะเผชิญไฟและน้ำลึก

ความรู้ ความพร้อมของร่างกาย และทักษะในการลุยไฟของชาวสยามถูกกล่าวถึงอย่างละเอียดว่าจะสามารถเอาชนะไฟที่ไหม้อยู่บนกองถ่านได้อย่างไร ลาลูแบร์ กล่าวว่า

> *[...] คนพวกนี้เคยเดินเท้าเปล่ามาแต่อ้อนแต่ออก และมีหนังฝ่าเท้าอันหยาบด้านเป็นไต จึงกล่าวกันว่าเป็นธรรมดาที่ไฟมิใคร่ทำอันตรายให้ได้ ขอให้รู้จักวางเท้าลงไปบนถ่านเท่านั้นเป็นพอ ด้วยการที่ฝ่าเท้าจะไหม้ไฟนั้นก็คือการเดินบุกสวบ ๆ ไปหนึ่งและค่อย ๆ ย่องไปช้า ๆ หนึ่ง โดยธรรมดาแล้วมีผู้กำกับข้างสองคนเดินขนาบผู้ลุยไฟ และใช้มือกดไหล่ผู้ลุยไฟไว้อย่างแรงเพื่อป้องกันมิให้เลี่ยงการพิสูจน์เร็วเกินไปนัก และกล่าวกันว่าแทนที่น้ำหนักกดนั้นจะทำให้ไฟไหม้ฝ่าเท้าได้ยิ่งขึ้นกลับเป็นทำให้อับอากาศดับพิษไฟใต้ฝ่าเท้าไปเสียอีก*
>
> (la Loubère, 2009, p. 262)

เพราะด้วยการฝึกฝนจนคล่องแคล่ว ชาวสยามคนหนึ่งสามารถรอดจากการพิสูจน์ด้วยการเอามือจุ่มลงในดีบุกหลอมร้อน เขาได้พิสูจน์ชนะว่าเขาไม่ได้ขโมยดีบุกจากชาวฝรั่งเศส เพราะมือเขาไม่ได้ไหม้เหมือนกับชาวฝรั่งเศสที่มือ *"ไหม้หมด"* ลา ลูแบร์ อธิบายว่าชาวสยามคนนี้รอดเพราะ *"[...] ชาวสยามผู้นั้นคล่องแคล่วกว่า"* (la Loubère, 2009, p. 263)

ชาวอยุธยาตระหนักว่าการพิสูจน์คือการเผชิญหน้ากับเทพต่าง ๆ ในกระบวนการนี้อัตลักษณ์ของผู้พิสูจน์สยบยอมต่อเทพที่มีอำนาจเหนือกว่า (ดู รามเกียรติ์ ใน King Buddha Yodfa Chulaloke, 1964, pp. 100–106) ผู้พิสูจน์จึงต้องอดอาหารและถวายของแด่เทพแห่งความตาย มิเช่นนั้นจะถูกเอาชีวิตไป (Wales, 1983, p. 114) และเพื่อให้มั่นใจว่าการเผชิญหน้ากับการแก้แค้นโดยพระเจ้าในการแข่งขันลุยไฟดำน้ำจะไม่มีการปลุกผีมาช่วย ดังนั้นก่อนการพิสูจน์ฯ จะมีพิธีให้สงฆ์สวดขับไล่เวทมนตร์ของหมอผี มีการเปลี่ยนชุดไปเป็นผ้าลินินสีขาว การอาบน้ำมนต์โดยสงฆ์ ฯ พิธีกรรมเหล่านี้ได้แยกผู้พิสูจน์ออกจากสถานภาพเดิมที่อาจมีข้อได้เปรียบจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีหรือหมอผีที่คุ้มครองอยู่ จนได้กลายเป็นผู้พิสูจน์ที่จะแข่งกันโดยมีสถานะเท่าเทียมต่อหน้ารัฐของกษัตริย์ (van Vliet, 2005, p. 111)

ผลแพ้ชนะในการพิสูจน์ถูกอธิบายว่าผู้ไม่บริสุทธิ์แพ้ต่อเทพแห่งไฟ พระคงคา ฯ ที่ลงโทษด้วยความพิโรธเพื่อแก้แค้นต่อความผิด ใน *ขุนช้างขุนแผน ฉบับวัดเกาะ* ชี้ถึงเหตุที่ขุนช้างแพ้การพิสูจน์ด้วยการดำน้ำว่า *"[...] ด้วยขุนช้างทำพิรุทประทุษจริต พอดำมิดไปไม่ถึงสักกึ่งกลั้น บันดาลเห็นเปนงูเข้ารัดพัน ตัวสั่นกลัวสุดผุดลนลาน ฯ"* (Baker & Phongpaichit, 2013, p. 516) ในบันทึกของแชรแวส สะท้อนถึงความเชื่อของชาวอยุธยาต่ออำนาจของไฟในฐานะอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่แก้แค้นและชำระล้าง

แชรแวส กล่าวว่า *"มีผู้พยายามบอกเล่าให้ข้าพเจ้าเชื่อว่า ผู้บริสุทธิ์จะก้าวพ้นกองไฟออกมาได้โดยสวัสดิภาพ ส่วนผู้กระทำผิดคิดมิชอบนั้นกว่าจะฝ่าออกมาได้ก็แทบตายทีเดียว"* (Gervaise, 2007, p. 89)

ในสังคมอยุธยา ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของการพิสูจน์ส่งผลต่อจิตใจของผู้ใส่ความเท็จ *ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่)* บอกเล่าว่า นางสร้อยฟ้า ผู้ใส่ความเท็จแก่นางศรีมาลาว่าคบชู้มีความกลัวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีอาการอันเป็นที่สังเกตเห็นได้ ขณะที่นางศรีมาลาผู้บริสุทธิ์หน้าตาผ่องใสไม่เกรงกลัวอำนาจศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ในวรรณกรรมบรรยายว่า

> *[...] เทวาจงรักษาซึ่งความสัตย์ ถ้าวิบัติให้ม้วยด้วยเพลิงไหม้ นาง [ศรีมาลา] มิได้ครั่นคร้ามขามใจ หน้าตาผ่องใสดังบัวบาน ฝ่ายนางสร้อยฟ้านั้นหน้าดำ [...] พวกพราหมณ์หัวเราะฮาดูน่าขัน [...]*
> (Hutachinda, 2016, pp. 1015–1016)

น่าสังเกตว่าในกรณีนี้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า การแข่งขันได้ก่อให้เกิดอารมณ์ที่ตื่นเต้นแก่ผู้เป็นประจักษ์พยาน จุดที่แสดงถึงเหตุการณ์ที่ตื่นเต้นสูงสุดคือการได้เห็นผู้มีมลทินกำลังเผชิญกับการล้างแค้นของเทพเจ้าจนเกิดความสะใจในบรรดาพราหมณ์และผู้ชม อารมณ์ที่ก่อตัวขึ้นไม่อาจเกิดขึ้นได้หากไม่มีการพิสูจน์เพื่อพิสูจน์จนได้แก้แค้นต่อความผิดต่อ (กฎหมายของ) รัฐและศีลธรรมของสังคม การแก้แค้นคือสิ่งที่รัฐและสังคมไล่กวดในระดับชีวิตประจำวันอย่างกระบวนการศาลตามปกติ แต่ไม่สามารถบรรลุได้ การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การบรรลุอารมณ์ที่สังคมคาดหวัง (แต่หาได้ยาก) เมื่อบรรลุอารมณ์จึงปะทุออกมา อารมณ์ของผู้ชมที่ระเบิดออกมาหลังจากผลการพิสูจน์อันเป็นประจักษ์แก่สายตาใน *ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่)* บรรยายว่า

> *๏ [สร้อยฟ้า] เหยียบไฟลงได้สองสามก้าว ตัวสั่นเทา ท้าวไหม้ตีนฉ่า โจนจากรางไฟ [...] ผู้คนฉาวฉ่าฮาก้องไป พระหมื่นไวยขบฟันตัวสั่นมา เอาเท้าป่ายสีข้างดังผลุง ขุนนางห้ามยุ่งว่าอย่าอย่า พระไวยว่าไว้ทำไมนา เอาไปฆ่าเสียหัวตะแลงแกงฯ*

๏ ขุนแผนแสนสงสารศรีมาลา ไม่ควรเลยสร้อยฟ้ามันกลั่นแกล้ง [...] ทองประศรีความแค้นนางสร้อยฟ้า แกขบเหงือกเหลือกตาด่าตัวสั่น ฉวยได้ดุ้นแสมแร่มาพลัน กูจะต่อยหัวมันให้พอใจ [...] ผู้คนพรั่งพร้อมล้อมดูแดง ด่าแช่งสร้อยฟ้าทุกหน้าไปฯ

๏ คราน้ันสมเด็จพระพันวษา กริ้วนางสร้อยฟ้าดังเพลิงไหม้ [...] จงเอาไปฟันฟาดให้ตักษัย ผ่าอกด้วยขวานปรานไว้

(Hutachinda, 2016, pp. 1017–1019)

5. หลังการพิสูจน์

หลังการพิสูจน์ด้วยการดำน้ำลุยไฟสำเร็จแล้ว ผู้ชนะได้รับสถานะใหม่ในฐานะผู้บริสุทธิ์ เขาหรือเธอสามารถกลับมาสวมสถานภาพเดิมได้ตามปกติอย่างชอบธรรม พิธีกรรมแห่งการพิสูจน์จึงเป็นการเปลี่ยนผ่านจากสภาวะที่สังคมไร้ความยุติธรรม กษัตริย์เองก็ถูกท้าทายอำนาจปกครองด้วยการละเมิดกฎแห่งรัฐของพระองค์ พิธีกรรมแห่งการพิสูจน์ได้พาเคลื่อนไปสู่สังคมที่เปี่ยมสุขจากความยุติธรรมภายใต้พระราชอำนาจกษัตริย์ที่ค้ำจุนรัฐ ผู้ที่พิสูจน์ความบริสุทธิ์โดยสมบูรณ์จึงกลับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ยุติธรรม นอกจากนี้ พิธีกรรมที่มีการควบคุมทางสังคมที่เข้มข้นสร้างความหวาดกลัวให้แก่สมาชิกทางสังคมที่เข้าร่วมพิธี จนเคลื่อนไปสู่การเพิ่มการควบคุมตนเองของผู้เข้าร่วมทุกคนตั้งแต่พิธีกรรมแสดงจนหลังพิธีกรรมเสร็จ

อย่างไรก็ตาม การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำเร็จลุล่วงอาจมอบความยุติธรรมให้แก่โจทก์ได้ส่วนหนึ่ง กระบวนการต่อรองของผู้เข้าร่วมในระหว่างและหลังการพิสูจน์อาจส่งผลให้โจทก์ได้รับความยุติธรรมแบบไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ใน *ขุนช้างขุนแผน* ชี้ให้เห็นว่า แม้หลังพิสูจน์ด้วยการดำน้ำ ขุนช้างจะมีความผิด แต่การอ้อนวอนของนางวันทองที่ขอร้องต่อพระไวยบุตรชายที่เกิดกับขุนแผน ให้ไว้ชีวิตแก่ขุนช้าง (สามีคนที่สอง) ผลการต่อรองส่งผลให้พระไวยและพระพันวสา (กษัตริย์ผู้เป็นองค์ประธานในการพิสูจน์และตัดสินลงโทษ) ยอมไว้ชีวิต อัตลักษณ์นางวันทองที่ผูกเป็นส่วนหนึ่งกับกลุ่มอุปถัมภ์ของขุนช้างทำให้การตายของขุนช้างมีผลต่อการตกสถานะของนางด้วย ทรัพย์สินย่อมจะถูกกษัตริย์ริบไปหนึ่งในสามส่วน และจะไม่มีสถานะขุนนางของขุนช้างให้เป็นที่พึ่ง (Baker & Phongpaichit, 2013, pp. 518–519) ความกตัญญูต่อมารดาที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก ถูกหยิบมาใช้เป็นเครื่องมือต่อรองที่มีประสิทธิภาพมากจนทำให้ฝ่ายโจทก์ที่ถูกพยายามฆ่าและกษัตริย์ยอมอภัยโทษ (Baker & Phongpaichit, 2013, p. 523)

อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่เห็นแก่แม่ พระไวยจึงจำใจขอกษัตริย์ให้ยกโทษ แต่ในใจยังคงแค้นขุนช้าง โดย *"[...] หมายจิตรคิดจะให้มันบัลไลย ไม่สมใจได้แต่เพียงด่าตี [...] ยิ่งคิดก็ยิ่งมีความโกรธา อัดอึดฮึดฮัดด้วยขัดใจ [...]"* (Baker & Phongpaichit, 2013, p. 525) ดังนั้น หากเราพิจารณาทั้งในกรณีนี้และจากกรณีการลุยไฟโดยพระราชธิดาและพระราชโอรสของพระเจ้าทรงธรรมในสมัยพระเจ้าปราสาททอง เราจะเห็นว่าแม้กระบวนการพิสูจน์จะสำเร็จลุล่วงและได้ทราบถึงความจริงของความผิดแล้ว แต่กระบวนการพิสูจน์เกี่ยวข้องกับการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างผู้เข้าร่วม และผลลัพธ์รวมถึงบทลงโทษหลังพิสูจน์อาจไม่ได้เป็นที่ยอมรับทั้งฝ่ายที่เป็นจำเลย และแม้แต่โจทก์ ทว่าในกรณีทั้งสองฝ่ายจำเลยและฝ่ายโจทก์กลับเต็มไปด้วยความเคียดแค้นพยาบาทจองล้างจองผลาญหวังจะให้ชีวิตของคู่ความของตนมีอันเป็นไป โดยหลังการพิสูจน์ที่จัดโดยพระเจ้าปราสาททอง พระราชธิดาของพระเจ้าทรงธรรมกล่าวประณามพระเจ้าปราสาททองในตอนจะถูกประหารว่า *"[...] เลือดเนื้อของฉันจะเป็นเมล็ดซึ่งจะเจริญงอกงามและคอยปลุกปั่นทุกคนในครอบครัวและประเทศของฉันให้แก้แค้นแทนฉัน"* (Turpin, 1979, pp. 32–33)

นอกจากนี้ ผู้จะเข้าสู่กระบวนการพิสูจน์ทุกคนต่างก็ตกอยู่ภายใต้ความกลัวที่ว่า ในระหว่างการพิสูจน์และหลังการพิสูจน์ ร่างกายและชีวิตของตนจะได้รับผลกระทบ เขาหรือเธอไม่ว่าจะเป็นผู้บริสุทธิ์หรือไม่ อาจหายใจไม่ออกในน้ำจนตายเท้าเป็นแผลไหม้พอง หากถูกตัดสินว่าแพ้การพิสูจน์ จะต้องเผชิญกับบทลงโทษตามฐานความผิดที่ระบุในกฎหมาย และจะต้องเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ เขาหรือเธอก็จะคิดถึงการลงโทษในนรกหลังความตาย และการเวียนว่ายตายเกิดเป็นสัตว์ที่จะถูกฆ่าในชาติหน้า

หลังการพิสูจน์โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่มีความผิดจะต้องเผชิญหน้ากับบทลงโทษตามความผิดที่ถูกตัดสินว่าได้กระทำลงไป แชรแวสกล่าวว่าผู้พิสูจน์โดยการดำน้ำแล้วโผล่พ้นน้ำมาก่อนได้รับการลงโทษ *"แล้วแต่ความผิดที่เขาได้กระทำขึ้น"* (Gervaise, 2007, p. 90) หนึ่งในบทลงโทษคือการเชือดเนื้อทีละชิ้น ดังที่พระราชธิดาองค์โตของพระเจ้าทรงธรรมถูกลงโทษหลังการพิสูจน์ความจงรักภักดีด้วยการลุยไฟ (Turpin, 1979, p. 32) พระอนุชาของเจ้าหญิงก็ได้รับชะตากรรมเช่นเดียวกัน ตุรแปงกล่าวว่า *"[...] พระองค์เสียสติก่อนที่จะถูกประหารแต่ทันทีที่ขึ้นไปอยู่บนที่ประหาร พระองค์ก็แสดงให้ทุกคนทราบว่าด้วยความรักชีวิตเป็นเหตุทำให้พระองค์มีลักษณะเหมือนเสียพระสติ [...]"* (Turpin, 1979, p. 33)

ผู้ที่มีความผิด หลังจากถูกลงโทษโดยรัฐตามฐานความผิดที่ระบุในกฎหมายแล้ว ชาวสยามเชื่อว่า วิญญาณของพวกคนผิดจะต้องไปเวียนว่ายตายเกิดเป็นสัตว์ที่ถูกล่า หรือเป็นสัตว์ป่าที่ไม่เชื่อง เซาเต็นชี้ว่า *"ชาวสยามถือว่า วิญญาณของคนเมื่อตายไปแล้วจะเข้าไปอยู่ในรูปกายของสัตว์"* (Schouten, 1961, p. 24) น่าสังเกตว่าผู้ที่ไม่มีความผิด เมื่อตายไปวิญญาณอาจเกิดเป็นสัตว์ที่เชื่อง ได้รับการเลี้ยงดูจากมนุษย์ และเป็นสัตว์ที่ไม่มีใครกล้าล่า เพราะเชื่อว่ามีวิญญาณของบรรพบุรุษหรือญาติพี่น้องของตนสิงสถิตอยู่ (ดู de Coutre, 2014, pp.142–143; Schouten, 1961, p. 21; de Choisy, 2021, pp. 344–346)

จะเห็นได้ว่า ผู้กระทำผิดที่มีโทษตายมองว่าตนต้องเดิมพันสูง เพราะนอกจากว่าตนจะต้องเสี่ยงภัยในระหว่างการพิสูจน์ด้วยไฟแล้ว ยังจะถูกนำไปลงโทษตามกฎหมาย ซึ่งอาจรวมการทรมานและการประหาร จากนั้นก็ไปรับโทษในนรกและจะต้องกลายเป็นสัตว์ที่อาจถูกล่าในชาติถัดไป ประการนี้อาจส่งผลให้ผู้กระทำผิดพยายามที่จะเอาชนะเทพเจ้าและผี ตลอดจนเอาชนะคู่แข่งขัน/โจทก์ ในการแข่งลุยไฟ

บทสะท้อน

การศึกษาเรื่องการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทยโดยใช้วรรณกรรมและกฎหมายเป็นหลักที่ผ่านมา มีแนวโน้มที่จะฉายภาพเพียงกระบวนการยุติธรรมที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยจนส่งผลให้ผู้กระทำผิดเกิดความกลัว ขณะที่การศึกษาประเด็นดำน้ำลุยไฟในตำราประวัติศาสตร์กฎหมายในประเทศไทย ที่ใช้ในคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยต่าง ๆ หลายชิ้นที่กล่าวถึงในบทความวิจัยชิ้นนี้ ยังไม่ได้ถูกพิจารณาผ่านมิติทางประวัติศาสตร์ ด้วยข้อจำกัดนี้จึงส่งผลต่อความเข้าใจว่า ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ของการพิสูจน์ฯ ที่นำไปสู่ความยุติธรรมของรัฐ อย่างไรก็ตาม การมองการพิสูจน์ด้วยหลักฐานชั้นต้นอื่น ๆ ประกอบ ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้ขยายให้เห็นถึงมุมมองของคนในสังคมอยุธยาและแม้แต่ชาวตะวันตกต่อการพิสูจน์ด้วย ข้อค้นพบจากการศึกษาผ่านหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพิสูจน์ต่างก็ต่อรองและใช้การพิสูจน์ในฐานะที่เป็นมหรสพแห่งการเปลี่ยนผ่านทางสถานภาพและการแข่งขันทางกายภาพ เพื่อตอบสนองเป้าหมายของตน สำหรับชาวอยุธยาการพิสูจน์เกี่ยวข้องกับแง่มุมการช่วงชิงอำนาจทางการเมือง แง่มุมนี้สอดคล้องกับการศึกษาในบริบทไลบีเรียของ Tonkin (2000) ที่ชี้ให้เห็นว่าการพิสูจน์เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อทำลายอำนาจศัตรูและหนุนเสริมสถานะของฝ่ายผู้กล่าวหา

อย่างไรก็ตาม การศึกษาการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในและนอกบริบทสังคมไทยจำนวนมากตามที่ได้กล่าวไปแล้วในบทความวิจัยชิ้นนี้ ต่างก็ละเลยที่จะพิจารณาว่าการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนและใช้ทักษะร่างกายอย่างชำนาญเพื่อให้ได้รับชัยชนะในการพิสูจน์ ประเด็นนี้มีความสำคัญยิ่งในบริบทรัฐอยุธยา สำหรับรัฐอยุธยา การพิสูจน์ไม่ได้เป็นเพียงแค่ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากแต่เกี่ยวพันกับการแข่งขันด้วยการใช้ทักษะร่างกายในการต่อสู้กับคู่แข่งขัน ต่อสู้กับอันตรายของน้ำ ไฟ หรือโลหะเหลวร้อน และต่อสู้กับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มุ่งชำระล้างความบริสุทธิ์และแก้แค้นต่อความผิดที่ทำลายระเบียบสังคมรัฐของกษัตริย์ การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นพิธีกรรมที่ธำรงสังคมให้เปลี่ยนผ่านไปสู่ระเบียบที่ยุติธรรมปราศจากการแก้แค้น แม้ในทางปฏิบัติอาจจะไม่เป็นเช่นนั้นก็ตาม ความเข้าใจต่อการพิสูจน์จะสมบูรณ์ขึ้นจะต้องทำความเข้าใจถึงมุมมองของคนในต่อกระบวนการตั้งแต่ก่อนจนถึงหลังจากการพิสูจน์ กล่าวคือ ความพร้อมของทักษะร่างกาย การต่อรองของผู้ที่เกี่ยวข้องในการพิสูจน์ในทุกสถานะ ตลอดจนความกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่ออำนาจการเมือง ต่ออาการบาดเจ็บจากการพิสูจน์ ต่อสถานะทางสังคมเศรษฐกิจของตนและเครือข่ายที่จะพังลง ต่อบทลงโทษทางกฎหมาย ต่อการตกนรก และต่อชีวิตในชาติหน้า เหล่านี้ล้วนแต่สัมพันธ์กับผลการพิสูจน์

การพิสูจน์ด้วยการดำน้ำลุยไฟมีคุณลักษณะร่วมที่ Elias and Dunning (1986) ชี้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของกิจกรรมที่เรียกว่ากีฬา นักวิชาการทั้งสองนิยามว่ากีฬาเป็นการแสวงหาความตื่นเต้นสนุกสนานจากการแข่งขันด้วยทักษะร่างกาย ในฐานะที่เป็นกลไกในการปลดปล่อยและควบคุมอารมณ์ เราจึงไม่สามารถประเมินการดำน้ำลุยไฟได้โดยปราศจากแง่มุมเกี่ยวกับกีฬา การแข่งขันด้วยทักษะอาจนำไปสู่ความยุติธรรมตามอุดมคติรัฐและความรู้สึกถึงความอยุติธรรม ในเวลาเดียวกันท้องเรื่องเกี่ยวกับความยุติธรรมเป็นคำอธิบายและโลกทัศน์ที่ประกอบสร้างไปพร้อมกับการแข่งขันด้วยทักษะร่างกาย กีฬาตามนิยามนี้ปรากฏในทุกพัฒนาการสังคมมนุษย์นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์ต้องการกิจกรรมที่มีหน้าที่ทางสังคมดังกล่าวเสมอ แต่ในบริบทที่แตกต่างกัน การจัดประเภท นิยาม รูปแบบ หน้าที่ทางสังคม มาตรฐานความรุนแรง ฯ ของการแข่งขันทางกายภาพก็มีความหลากหลาย

การศึกษาชิ้นนี้ยังชี้ให้เห็นด้วยว่าสำหรับมุมมองของชาวอยุธยาต่อกีฬา กีฬากับงานเป็นสิ่งเดียวกัน ดูกรณีการดำรงอยู่ของกีฬาในมหรสพและในฐานะที่เป็นการทำงาน ใน Panarut (2019) แน่นอนว่าในทุกมหรสพอาจจะไม่มีสิ่งที่เรานิยามว่าเป็นกีฬาเป็นส่วนประกอบ แต่หากเมื่อใดกิจกรรมกีฬาตามนิยามของนักวิชาการ

ทั้งสองดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของมหรสพรัฐ กีฬาจะเป็นกิจกรรมแข่งขันที่มีการควบคุมที่เข้มงวดของลำดับชั้นทางอำนาจอย่างสูง อันเกี่ยวกับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ ในกรณีการแข่งขันดำน้ำลุยไฟคือการทาบซ้อนกันของกีฬากับมหรสพ การศึกษามหรสพตามแนวทางของเกียร์ซไม่ว่าจะในบริบทใดจึงต้องพิจารณาด้วยเช่นกันว่า หากมหรสพหนึ่ง ๆ มีกิจกรรมเชิงกายภาพคล้ายกีฬาร่วมอยู่ด้วยก็จะละเลยแง่มุมการแข่งขันเชิงกายภาพไปไม่ได้ นอกจากนี้หากพิจารณาถึงหน้าที่ของพิธีกรรมการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับการแข่งขันด้วยทักษะนี้ เราจะเห็นว่าการพิสูจน์โยงใยอย่างแนบแน่นกับการเปลี่ยนไปสู่สถานะของผู้ชนะ/ผู้บริสุทธิ์และผู้แพ้/ผู้กระทำผิด ตลอดจนการเปลี่ยนไปสู่ระเบียบสังคมที่มีความยุติธรรมตามอุดมคติของรัฐ/กษัตริย์ แนวทางการศึกษาพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านของ Turner (1982) จึงมีความสำคัญยิ่งในการพิจารณาการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ในบริบทรัฐอยุธยานี้ การพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็นการแข่งขันแบบกีฬาในมหรสพรัฐก็เปี่ยมไปด้วยการจัดการอารมณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเคียดแค้นจากความอยุติธรรม และความตื่นเต้นจากการได้ชมการแข่งขันที่จะนำไปสู่ความยุติธรรมและการลงโทษตามกฎหมาย อารมณ์ที่ปลดปล่อยและการแข่งขันที่เดิมพันด้วยร่างกาย ชีวิต ทรัพย์สิน บริวาร ตลอดจนสถานภาพของตนและบริวาร ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดตลอดกระบวนการตั้งแต่ก่อนจนถึงหลังการพิสูจน์ ทั้งนี้ก็เพื่อให้มั่นใจว่าสถานภาพที่เปลี่ยนผ่านของผู้บริสุทธิ์ ผู้กระทำผิด และบริวารจะดำเนินไปอย่างไม่สั่นคลอนระเบียบสังคม การเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยุติธรรมของสังคมจะได้รับการยืนยันผ่านการพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตาม การจัดการควบคุมเพื่อระเบียบอันเปี่ยมไปด้วยความยุติธรรมโดยรัฐนี้ดำเนินไปพร้อมกับความพยายามสืบสาน ต่อรองและต่อต้านจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง *ดำน้ำลุยไฟพิสูจน์คดี: มหรสพรัฐกับการแข่งขันในกรุงศรีอยุธยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17* ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านเป็นอย่างสูง ที่ได้ให้ข้อแนะนำอันเป็นประโยชน์และมีค่ายิ่งหลายประเด็น ผู้วิจัยขอขอบคุณคุณสิตานันท์ สุวรรณศิลป์ สำหรับข้อคิดเห็นต่องานวิจัย

บรรณานุกรม

Alam, Q. (2018). Historical overview of torture and inhumane punishments in Indian sub–continent. *Journal of the Punjab University Historical Society, 31*(2), 127–136.

Anantharawan, C. (2013). *Prawatsat kotmai thai* (in Thai). [A history of the Thai laws]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Anuson ngan sop khong Khae Chuthataemi (in Thai). [A Cremation Volume of Khae Chuthataemi]. (1976). Bangkok: Charoentham.

Anuson ngan sop khong Phua Chulasewok (in Thai). [A Cremation Volume of Phua Chulasewok]. (1937). Bangkok: Delime.

Baker, C., Na Pombejra, D., Van Der Kraan, A., & Wyatt, D. K. (Eds.). (2005). *Van Vliet's Siam.* Chiang Mai: Silkworm Books.

Baker, C., & Phongpaichit, P. (Eds.). (2013). *Khun Chang Khun Phaen chabap wat ko* (in Thai). [Khun Chang Khun Phaen: Wat Ko edition]. Chiang Mai: Silkworm Books.

Baker, C., & Phongpaichit, P. (Eds.) (2016). *The Palace Law of Ayutthaya and the Thammasat: Law and kingship in Siam.* Ithaca, New York: Southeast Asia Program Publications, Southeast Asia Program, Cornell University.

Baker, C., & Phongpaichit, P. (2017). *A history of Ayutthaya: Siam in the early modern world.* Cambridge: Cambridge University Press.

Baur, N., & Ernst, S. (2011). Towards a process–oriented methodology: Modern social science research methods and Norbert Elias's figurational sociology. *The Sociological Review, 59*(1_suppl), 117–139. https://doi.org/10.1111/j.1467–954X.2011.01981.x

Bell, L. (2017). Lawfinding, duality and irrationality: Rethinking trial by ordeal in Weber's economy and society. *Law and Humanities, 11*(2), 266–285. https://doi.org/10.1080/17521483.2016.1233740

Bloch, M. (2014). *Feudal society* (L. A. Manyon, Trans.). New York: Routledge.

Bock, C. A. (1884). *Temples and elephants the narrative of a journey of exploration through upper Siam and Laos.* London: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington.

Bupke, P. (2017). *Prawattisat kotmai thai* (in Thai). [A history of the Thai Laws]. Bangkok: Winyuchon.

Chermsitthiprasert, K. (2008). Kanchai kotmailaksanaphisut damnam luiphloeng thi prakotnai sepha ruang khun chang khun phaen (in Thai). [The practice of law about trial by water and fire in the poem, Khun Chang Khun Phaen]. *Journal of Thai Justice System, 1*(1), 87–98.

de Choisy, F.–T. (2021). *Chodmaihet raiwan kandoenthang su prathet sayam nai pi kho so 1685 lae 1686* (in Thai). [Memoirs about journal of a voyage to Siam: 1685–1686] (S. Komonbut, Trans.). Nonthaburi: Sripanya (1687).

de Coutre, J. (2014). *The memoirs and memorials of Jacques de Coutre: Security, trade and society in 16th–and 17th–century Southeast Asia* (P. Borschberg, Ed.). Singapore: NUS Press.

Elias, N. (2000). *The civilizing process: Sociogenetic and psychogenetic investigations* (E. Dunning, J. Goudsblom, & S. Mennell, Eds.). Oxford; Malden, Mass.: Blackwell Publishers.

Elias, N., & Dunning, E. (1986). *Quest for excitement: Sport and leisure in the civilizing process* (N. Elias & E. Dunning, Eds.). Oxford: B. Blackwell.

Eoseewong, N. (2016). *Kanmuangthai samai phrachao krung thonburi* (in Thai). [The Thai politics during the reign of the King of the Thonburi Kingdom]. Bangkok: Matichon.

Ganguly, J. N. C. (1926). Hindu theories of punishment. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, 8*(1), 72–92.

Geertz, C. (1980). *Negara: The theatre state in nineteenth–century Bali.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Gervaise, N. (2007). *Prawattisat thammachat lae kanmueang haeng ratchaanachak sayam* (in Thai). [The natural and political history of The Kingdom of Siam] (S. Komonbut, Trans.) Nonthaburi: Sripanya (1688).

Hugh, C. (Ed.). (1911). *Encyclopædia Britannica Vol. 27* (11th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Hutachinda, P. (Ed.). (2016). *Khun chang khunphaen (chabap chamra mai)* (in Thai). [Khun chang khun phaen (new edition)]. Bangkok: Saengdao.

Ibrahim, M. (1972). *The Ship of Sulaiman* (J. O'Kane, Trans.). London: Routledge & K. Paul.

Iria, A. (1987). A selection of sixteenth century Portuguese texts on Siam. In Calouste Gulbenkian Foundation (Ed.), *Thailand and Portugal: 476 years of friendship* (pp. 41–56). Bangkok: Embassy of Portugal.

King Buddha Yodfa Chulaloke. (1964). *Ramakian lem 8* (in Thai). [Ramakien, Volume VIII]. Bangkok: Khurusapha.

la Loubère, S. d. (2009). *Chotmaihet la lubae: Ratanachak sayam* (in Thai). [The archives of la Loubère: The Siamese Kingdom]. (San Tho. Komonbut, Trans.). Nonthaburi: Sripanya.

Lingat, R. (1935). *Prawattisat kotmaithai (kotmai ekkachon) lem 1 khokhwambuanton* (in Thai). [A history of Thai laws (private law), Volume I: An introduction]. Bangkok: Thammasat University.

Lingat, R. (2005). Phayan tamkotmaikao khong sayam [Witness in the Siamese Laws] In S. Likkhasitwatthanakun & K. Chansaeng (Eds.), *R. Lingat kap thaisuksa: Ruambotkhwamplae lae botkhwamsuksaphonngan* (in Thai). [R. Lingat and Thai studies: A collection of translated articles and studies of works] (pp. 139–156). Bangkok: Thammasat University.

Maha Ratchakhru. (1961). *Samutthakhot khamchan* (in Thai). [The story of Prince Samutthakhot]. Bangkok: Business Organization of the Office of the Welfare Promotion Commission for Teachers and Educational Personnel.

Ma Huan. (1970). *Ying–Yai Sheng–Lan 'the overall survey of the ocean's shores'.* (F. Ch'eng–Chun, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Miller, W. I. (1988). Ordeal in Iceland. *Scandinavian Studies, 60*(2), 189–218.

Na Nagara, P., Chaisaengsukkun, P., Phromanan, A., & Phromanan, W. (1994). *Wichai phuenthan ruang kotmai haeng anachak sayam: Sueksa priaptiap khrongkansangrabopkotmai lae nuaha botbanyat khong anachak sayam lae anakhet thaksin* (in Thai). [The basic research on the laws of the Siamese Kingdom: The comparative study of the structure of law system and legislation of the Siamese Kingdom and The Thaksin territory]. Bangkok: Thammasat.

Namphet, P. (2012). *Wicha prawattisat kotmai thai* (in Thai). [Subject: A history of the Thai laws]. Nakhon Prathom: Mahamakut Buddhist University.

Panarut, C. (2019). Kila lae khwampenchai tang thanandon nai Samutthakhot Khamchan samai Ayutthaya khrittasattawatthi 15–16 [Sports and masculinities of social classes in Samutthakhot Khamchan during the Ayutthaya period, 15th–16th centuries]. In *Lakchiwit thi yang mai khoei hen: Nakkila samai Ayutthaya/ Yuea lae khrueayat/ Thai lae thaiyai nai saphawa laplop* (in Thai). [Unseen lives: Ayutthayan sportsmen/ Yuea and kinships/ the Thai and Shan in clandestinity] (pp. 8–149). Chiang Mai: Chiang Mai University.

Phumisak, C. (2004). *Ongkanchaengnam lae khokhitmai nai prawattisatthai lumnam chaophraya* (in Thai). [The oath of allegiance and new ideas in a history of Thailand in the Chao Phraya basin]. Bangkok: Same Sky Books.

Prachum khamhaikan krungsri Ayutthaya ruam 3 rueang (2018). (in Thai). [A collection of three testimonies of the Ayutthaya Kingdom]. Bangkok: Saengdao.

Pramoj, S. (2016). *Kotmai samai Ayutthaya* (in Thai). [Laws in the Ayutthaya period]. Bangkok: Winyuchon.

Royal Institute. (2007). *Kotmai trasamduang chabap ratchabandittayasathan* (in Thai). [The Three Seals Law: The Royal Institute Edition]. Bangkok: Royal Institute.

Sakhrikanon, P. (1952). *Chodmaihet khwamsongcham samai farangset yud chanthaburi tangtae phoso 2436 thung 2447 chotmai banthuk samai farangset pokkhrong changwat trat tae phoso 2447 tung 2449* (in Thai). [The memoir during the French occupation of Chanthaburi from 1893 to 1904; The Memoir during the French occupation of Trat from 1904 to 1906]. Chanthaburi: Banyongkanphim.

Schouten, J. (1961). *Prachumphongsawadan phak 76 chotmaihet khong Joost Schouten phokhachao holanda naisamai phrachao Songtham lae phrachao Prasat Thong* (in Thai). [The collection of chronicles, Volume 76: The archives of Joost Schouten, The Dutch merchant during the reigns of King Songtham and King Prasat Thong]. Bangkok: Fine Arts Department.

Srichan, A. (2009). *Ongphayan nai kankrathamsaban nai phraaiyakan laksanaphayan lae laksana phisut damnam luiphloeng* (in Thai). [Witness who swore the oath in the laws about witnesses and trial by water and fire]. Humanities Journal, 16(2), 133–146.

Srichan, A. (2022, February 6). *"Damnam lui phloeng" withi phicharana khadikhwam samai boran khong thai sing saksit khue phu phiphaksa* (in Thai). ["Trial by water and fire," The ancient trial of the Thais: Holy items were judges]. Retrieved June 20, 2024, from https://www.silpa-mag.com/history/article_40782

Ta-Kuan, C. (1993). *The customs of Cambodia* [1296–1297] (P. Pelliot, Trans.). Bangkok: The Siam Society.

The National Committees for Literature. (2018). *Wannakhadi haengchat lem 2 samai Ayutthaya* (in Thai). [The national literatures, Volume II: The Ayutthaya period. Bangkok: Fine Arts Department.

The Royal Chronicles of Ayutthaya. (2006). (R. D. Cushman, Trans.) Bangkok: The Siam Society.

Tonkin, E. (2000). Autonomous judges: African ordeals as dramas of power. *Ethnos, 65*(3), 366–386. https://doi.org/10.1080/00141840050198036

Turner, V. (1982). *From ritual to theatre: The human seriousness of play.* New York: Performing Arts Journal Publications.

Turpin, F. H. (1979). *Prawattisat thai samai krungsri Ayutthaya chabap turpin* (in Thai). [History of the Kingdom of Siam and of the revolutions that have caused the overthrow of the empire up to A.D. 1770] (S. Iamtham, Trans.). Bangkok: Fine Arts Department (1771).

van Vliet, J. (2005). *Ruambanthuek prawattisat Ayutthaya khong van Vliet* (in Thai). [The collection of van Vliet's records of a history of Ayutthaya]. Bangkok: Fine Arts Department.

Wales, Q. (1983). *Divination in Thailand: The hopes and fears of a Southeast Asian people.* London: Curzon Press.

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology.* Berkeley: University of California Press.

Yelle, R. A. (2002). Poetic justice: Rhetoric in Hindu ordeals and legal formulas. *Religion, 32*(3), 259–272. https://doi.org/10.1006/reli.2002.0399